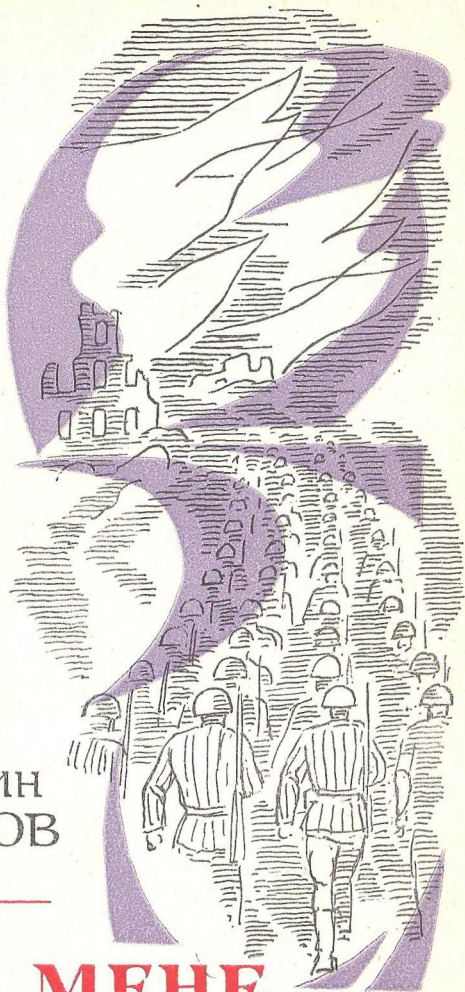

БІБЛІОТЕКА

БРАТЕРСТВО

КОСТЯНТИН
СИМОНОВ

ЖДИ МЕНЕ

*...Повіривши тричі, що десь під берізкою,
Погасне й мені затуманена вись,
Я гордо пишався землею російською
І тим, що на ній народився колись...*

КОНСТАНТИН
СИМОНОВ

ЖДИ
МЕНЯ

КОСТЯНТИН
СИМОНОВ

ЖДИ
МЕНЕ

ВІРШІ. ПОЕМА

Переклад з російської

В сборник вошли лучшие произведения из поэтического наследия известного русского писателя, Героя Социалистического Труда, лауреата Ленинской премии Константина Симонова, написанные в разные годы. Вновь и вновь оживают со страниц дела, думы и помыслы ровесников, чья молодость прошла в дни тяжких испытаний Великой Отечественной войны.

Упорядкування і вступна стаття
Петра Осадчука

ЛІРИЧНИЙ ЩОДЕННИК ВОІНА

В рік 35-ліття Перемоги над фашистською Німеччиною з новою силою виявляє себе наш інтерес до героїчних сторінок Великої Вітчизняної. Вірші Костянтина Симонова, переважною більшістю будучи ліричним щоденником воїна, не втрачають свого значення ні в естетичному плані, ні з погляду історичного — як художній документ свого часу, що засвідчує стан душі людини під час великих випробувань, на грані життя і смерті. Заряд моральної чистоти і патріотизму, вкладений в поетичні рядки зірким очевидцем і безпосереднім учасником вікопомних подій, спрацьовує і сьогодні, збагачує внутрішній світ нашого сучасника.

Відомо, що К. Симонов був письменником широкого творчого діапазону. З перших же днів війни, ставши військовим кореспондентом, він багато пише для газети, виступає як поет, прозаїк, драматург, веде численні записи про побачене й пережите. Звертають на себе увагу думки письменника, висловлені в статті 1944 року стосовно творчості поетів-фронтовиків, в яких, здається, присутній елемент самовираження, своєрідного розтлумачення і власного творчого, людського досвіду воєнних років: «У віршах, та і в прозі, коли вони пишуться на війні, можливо, від сили вражень чи від усвідомлення того, що життя твоє може обірватися, проявляється дуже пряма безпосередність, своєрідна «щоденниковість». Пишуть про те, як ходили в атаку, про те, як рядом помер товариш, про те, як відпочивають після бою, про те, як від'їжджають, і про те, як повертаються на фронт. Пишуть дуже швидко, нерівно, і справді гарне живе у віршах по сусідству з тим, що лише здавалось

гарним в ту мить, коли написалося, а потім було вже ніколи виправляти й перероблять, наринували нові справи і враження, хотілося знову гаряче і поспіхом писати нове» (К. Симонов, «Сегодня и завтра», М., «СП», 1976, стор. 486). Неважко помітити, що сказане і з тематичного, і з художньо-виражального боку стоується також фронтової лірики К. Симонова, яка при цьому не перестає нас хвилювати саме завдяки «прямії безпосередності», зберігши для наступних поколінь високий і трагічний, мужній і благородний стан душі захисника нашої Соціалістичної Батьківщини. Без сумніву, війна обумовила емоційно-громадянське піднесення Симонова-поета і стала на багато років його творчим джерелом, війна все життя була основним предметом художнього дослідження Симонова-прозаїка, удостоєного в 1973 році Ленінської премії за монументальну трилогію «Живі і мертві», відзначеного в 1974 році званням Героя Соціалістичної Праці.

Життєвий і творчий шлях К. Симонова припадає на віхові етапи розвитку радянської країни, його біографія — невід'ємна частка біографії Батьківщини Жовтня. Народився в 1915 році. Після семирічки, як багато підлітків першої-другої п'ятирічок, вчиться в ФЗУ, працює токарем по металу. Тоді ж таки пробує писати вірші. Поступає до вечірнього Робітничого літературного університету імені Горького, навчаючись в якому, публікує низку поем, стає членом Спілки письменників. Закінчивши університет в 1938 році, поступає до аспірантури. Все йде по висхідній. Але в повітрі гостро запахло порохом... 24-літній поет кидає в 1939 році аспірантуру і їде на Халхін-Гол кореспондентом військової газети. Перше випробування вогнем у Монголії. Тільки взявся знову за творчу роботу — монгольський цикл віршів, п'єса «Хлопець з нашого міста» — нове випробування вогнем, на цей раз тривале і важке:

К. Симонова 24 червня 1941 року призивають на війну. Військовим кореспондентом «Красной звезды» він об'їхав усі фронти Великої Вітчизняної, побував у Болгарії, Югославії, Чехословаччині, Румунії, Польщі. Йому випала доля спізнати довгі, смертельно небезпечні дні і ночі важкого відступу 1941-го, бути щасливим свідком церемонії в Карлсхорсті під час підписання гітлерівської капітуляції в 1945-му.

Велика Вітчизняна — головна тема творів К. Симонова протягом багатьох років. Вступом до неї і справжнім початком поетичної творчості був вірш «Генерал» (пам'яті Мате Залки), навіяний подіями в Іспанії, далі цикл «Сусідам по юрті», «привезений» поетом з Халхін-Голу, в якому вже присутня війна на відстані пострілу, що міг обірвати поетичний рядок про неї.

Характерно, що тема війни в творчості К. Симонова відразу розроблялася поетом як тема боротьби проти фашизму. Про це він сам говорить в одному з своїх інтерв'ю: «Адже покоління, якому в роки приходу фашизму до влади в Німеччині було вісімнадцять літ,— ми вже десь з тридцять четвертого — тридцять п'ятого року, по суті, жили з відчуттям війни, що насувалася. Це відчуття загострилося ще й подіями на Далекому Сході, тому що з початку 30-х років, після того, як Японія, окупувавши Маньчжурію, вийшла на наші кордони, там, на пограниччі, у військах,— ми це знали,— була фактично готовність номер два чи номер один; і прикордонники, і армія — все це перебувало в повній бойовій готовності на випадок ворожого нападу... Так, головним було почуття, що фашисти будуть з нами воювати, що рано чи пізно нам доведеться стати їм поперек дороги. І відчуття військової теми як головної теми виникло у мене до війни. А вже війна зробила так, що це стало змістом майже всього, що я писав

(збірник «Литература и современность», М., «Худ. лит.», 1975, стор. 277—278). В такій обстановці поет, використовуючи історичний матеріал, пише поеми «Суворов», «Льодове побоїще», в яких, особливо в останній, минуле пов'язується з сучасним і майбутнім, тривожною нотою звучить мотив неминучої війни. Далі вірші про Іспанію, вірші монгольського циклу, передвоєнні п'єси «Історія одного кохання» і «Хлопець з нашого міста» розвивають, уконкретнюють цей мотив, антифашистська тема збагачується інтернаціональною темою, справа боротьби з фашизмом розглядається поетом як найголовніша справа всіх народів.

Війна напочатку виявилася не такою, якою уявляв її поет напередодні, про яку, власне, писали фактично всі молоді поети кінця тридцятих років. Один з найкращих віршів К. Симонова «Згадаймо, Альошо, дороги Смоленщини», перейнятий великою любов'ю до Батьківщини і гіркотою втрат під час відступу, хвилює до сліз і нині своєю життєвою правдою, точно і неповторно переданим болем поета, що сприймається як біль усього народу:

Чи ти пам'ятаєш село під Борисовим,
За мертвим — знезямлений зойкіт і плач,
Сивенька бабуся в салопчику плисовім,
На смерть приготований дід-бородач,
Ну як їх потішити нам, опечаленим?
Та, в серці сховавши ридаючий щем,
Чи ти пам'ятаєш, бабуся сказала нам:
«Вертайтесь, рідні, ми вас подождем!»

Переклав Д. Павличко

Цей вірш живе і житиме як документ свого часу, маючи, крім безсумнівних художніх достоїнств, конкретну життєву основу. В першій книзі К. Симонова «Різні дні війни» (щоденник письменника) знаходимо запис від 6 липня 1941 року, що стосується перебування

автора в Білорусії, десь під Борисовим, по дорозі до Смоленська. Йдеться про зустріч в селянській хаті під час відступу: «— Дочекаємося з старим, як будемо жити.

Вона говорила, а старий мовчав. І мені здавалося, що тому було все одно. Що він дуже старий і якби він міг, то умер би ось зараз, дивлячись на нас, людей, зодягнених в червоноармійську форму, і не чекаючи, поки до його хати прийдуть німці. А що вони прийдуть сюди, мені по його обличчю здавалося, що він впевнений.

Він так мовчки сидів на лавці і все хитав своєю столітньою сивою головою, немовби твердив: «Так, так, прийдуть, прийдуть».

Було нам тоді дуже погано в цій хаті, хотілось плакати, тому що нічого не могли ми сказати цим старим, зовсім нічого втішного».

І ще одне місце трохи нижче в щоденнику, яке, без сумніву, також пов'язане з названим віршем: «Нарешті ми заїхали в таку глушину, де навіть не було біженців. Путівцями йшли тільки мобілізовані. В селах залишились жінки. Вони виходили на дорогу, зупиняли машину, виносили із погребів глечики з холодним молоком, поїли нас, хрестили і раптом, якось відразу переставши стидатися того, що ми військові і партійні, говорили нам: «Спаси вас господи. Хай вам бог допоможе»,— і довго дивились нам услід. Прохання взяти гроші за молоко відхилялися без образи, але безповоротно.

...Я зрозумів, наскільки сильне в мені чуття Батьківщини, наскільки я відчуваю цю землю своєю і як глибоко корінням увійшли в неї всі ці люди, які живуть на ній. Гіркоти перших двох тижнів війни переконали мене в тому, що і сюди можуть прийти німці, та уявити собі цю землю німецькою було неможливо». Як бачимо, вірш «Згадаймо, Альошо, дороги Смоленщини»

народився на конкретному матеріалі, внаслідок душевних потрясінь, пережитих автором. Так народилося чимало віршів К. Симонова, написаних під час війни, які стали яскравими взірцями своєрідного жанру, умовно кажучи, «щоденникової» лірики.

До речі, в згаданому вище двотомнику «Різні дні війни» поряд з прозовим описом фронтових вражень, подій і фактів нерідко натрапляємо на віршовані рядки, що органічно входять в тканину загального тексту. Якщо в першій книзі знаходимо рядки, нам невідомі («Да, война не такая, какой мы писали ее, — это горькая штука» — кінцівка чималого поетичного шматка, яку К. Симонов «знайшов» в одному з фронтових блокнотів через 20 років після війни), то в більшості такі поетичні вкраплення в прозу — всім добре знані вірші, що входили в повоєнні популярні видання поета. Це, зокрема, вірш «Дощі», розпочатий автором на Керченському півострові в 1942 році, закінчений кількома роками пізніше і надрукований лише після війни. Це вірш «Смерть друга», написаний незабаром після трагічної загибелі письменника Є. Петрова. Це вірш «Безіменне поле», що виник як животрепетний, болісний відгук на відомий наказ Сталіна, котрий суворо провістив кожному воїнові: «Ні кроку назад!» Таких віршів багато, і вони, включені до письменницького щоденника, дають нам підстави говорити про фронтову поезію К. Симонова як про своєрідний жанр «щоденникової» лірики.

За різних обставин, в різних умовах писалися фронтові вірші К. Симонова. Той же твір «Безіменне поле», як свідчить сам автор, виник так: «Хотілося писати не кореспонденції про те, що я бачив, а щось інше, що було б виходом із того стану потрясіння, в якому я знаходився. Хотілося щось сказати і самому собі, й іншим про те, як бути далі. Що треба робити.

З цим почуттям я по дорозі в Москву в емці почав бурмотіти про себе перші, що прийшли на ум, рядки вірша «Безіменне поле». В ньому не було ні слова про липневий наказ Сталіна, та для мене самого він був прямою і негайною відповіддю на те потрясіння, яке я спізнав, прочитавши цей наказ. Вірніше, не відповіддю, а виходом з цього потрясіння:

Ми знову зазнали поразки,
Як це вже бувало не раз,
І сонце неслави криваве
Заходить за спинами в нас.

Ми мертвим очей не закрили,
Повинні ми вдовам сказати,
Що ми поспішали, не встигли
Останню їм шану віддати».

Переклав В. Базилевський

Цей мужній вірш, не опублікований в періодиці того часу, незабаром увійшов до книжки. Гірка правда процитованих рядків робить ще більш переконливими прикінцеві слова вірша, сповнені оптимізму й віри в перемогу над ворогом, слова, що виявились пророчими:

Хай поле оце безіменне,
Де випало нині стоять,
Тією твердиною стане,
Якої фашистам не взять.

Повертаючись з фронтових відряджень, військовий кореспондент К. Симонов, як кажуть журналісти, «відписувався» за відрядження. Під час одного з таких перебувань в Москві, перед новою поїздкою на фронт, він пише три нині широковідомі вірші «Жди мене», «Майор привіз хлопчину на лафеті» і «Може, це на щастя вам». Це було під Москвою, в Переделкіно, на дачі у Льва Кассіля. Ось як про це сказано в письмен-

ницькому щоденнику: «Сидів цілий день на дачі сам і писав вірші. Довкруг були високі сосни, багато суниць, зелена трава. Був спекотний літній день. І тиша. Так тихо, що я раптом відчув утому. На кілька годин навіть захотілося забути, що на світі є війна...» Це запис воєнного часу. Нижче приписка-коментар автора, зроблена через багато років, коли щоденник готувався до друку: «Так сказано в щоденнику, але всі три вірші, написані в той день, свідчать, що як би не хотілося забути про війну навіть на кілька годин, все одно це було неможливо! Тільки, напевне, в той день більше, аніж в інші, я думав не стільки про війну, скільки про свою власну долю на ній. Про вже пережите, та ще більше про прийдешне.

...Всі три написані в той день вірші, хоча й по-різному, по суті, продовжували один одного і були спробою впоратися з тією душевною тривогою, яка — хочеш чи ні — давала про себе знати перед новою і, як тоді думалось, довгою поїздкою на фронт». Це важливе авторське свідчення розкриває і психологію творчості поета воєнної пори, і дає уявлення про світобачення, світовідчуття людини тих суворих днів, і, зрештою, допомагає нам глибше проникнути в думки й чуття, якими досі живуть вірші, написані майже чотири десятиліття тому.

Вірші К. Симонова воєнної пори — ліричний щоденник воїна, в якому органічно переплітаються біль і гнів, любов і ненависть, де з гіркоти втрат виростає мужність, невитлумна віра в перемогу радянського народу у двобої з ненависними силами фашизму. Під час війни ці вірші вчили перемагати й жити, через багато років по війні вони зберегли в собі відгомін героїчних літ, дихають живим людським теплом, в них продовжує пульсувати животрепетне почуття любові до рідної землі, до нашої Соціалістичної Вітчизни. А вірші, що

писалися поетом після війни, стали в нових умовах дальшим розвитком ідейних, морально-етичних мотивів його фронтової лірики, утвердженням відвойованого в боях на рубежах мирного творення, захисту миру на землі.

Відомо, що К. Симонов з середини 50-х років майже повністю перейшов на прозу. Це аж ніяк не значить, що він вичерпався як поет, він просто звернувся до жанру, в якому найбільш повно можна було виразити все те значуще, що хотілося і треба було сказати йому про минулу війну, і досяг визначних успіхів.

У листуванні К. Симонова, яке опубліковане в книзі «Сьогодні і давно» (М., «СП», 1976), він висловлює такі міркування про свою поетичну творчість: «Мені багато моїх віршів воєнних років зараз не подобається. Я розумію, що в них є поза і хизування своїм чоловічим голосом, басом, що ламається. Але тоді все це було абсолютно щиро. Коли людина відверто каже все, що вона думає і відчуває, каже до кінця, хоча, можливо, обличчя самої людини і вимальовується при цьому з якимись неприємними і навіть смішними рисочками,— те, що вона відверта, приносить віршам популярність.

Я тверезо ставлюся до своїх віршів тих років, та при цьому не відчуваю почуття ніяковості або сорому за тодішню популярність». В чомусь тут К. Симонов правий, в чомусь не правий. Але не будемо з ним полемізувати, скажемо, що його вірші, як і 20—35 років тому, мають своє широке коло читачів. Надто суворою, максималістською здається нам і самохарактеристика К. Симонова в інтерв'ю, на яке ми вже посилалися: «Я сам себе відчуваю зараз прозаїком. Все головне в моїй роботі багато років уже пов'язане з прозою. Через те мені важко говорити, в яких традиціях написані вірші чи п'єси...

У мене, чесно кажучи, немає відчуття, що є поезія Симонова. Є деякі більш або менш популярні вірші. І є вірші, які я сам люблю. І є кілька віршів, які поєднують те і друге...» Можливо, це й справді так бачилося К. Симонову з висоти фундаментальних прозових творів, написаних ним за останню чверть століття, але ні сам автор за життя, ні його критика нічого остаточного тут не встигли і не могли сказати, остаточний присуд художній творчості робить час, який на сьогодні рахується з поезією К. Симонова.

Книжка поезій К. Симонова у перекладі українською мовою, яку пропонуємо читачам в рік 35-ліття Перемоги, називається «Жди мене» і, на наш погляд, включає краще з ліричного доробку автора. Цікаво склалася доля вірша, що дав назву книжці. Вірш «Жди мене» був запропонований автором в 1942 році газеті «Красная звезда», де він працював військовим кореспондентом, але газета відхилила його: «...цей вірш, мабуть, не для військової газети, мовляв, нічого ятрити душу солдата, — розлука й так гірка!» — сказав редактор, повертаючи автору вірш (К. Симонов, «Різні дні війни»). Зате цей вірш охоче взяв редактор газети «Правда» П. М. Поспелов, і незабаром він був надрукований на третій полосі «Правды», ставши одним із найпопулярніших віршів і серед солдатів, і серед тих, хто чекав їхнього повернення додому.

Знову є потреба надати слово самому К. Симонову, процитувавши чималий, але надзвичайно цікавий запис в його «Різних днях війни»: «Після того, як «Жди мене» було надруковано, я читав його сотні разів і під час, і після війни. І, нарешті, через двадцять років після війни вирішив було ніколи більше не читати цього вірша. Всі, хто міг повернутися, — повернулися, чекати більше нікого. А значить, і читати пізно. Так я вирішив для себе. І більше року не читав, поки не потра-

пив на Далекий Схід до торгових моряків, рибалок і підводників, що йшли з дому на багато місяців, а іноді й на більше.

Там під час першої ж зустрічі від мене зажадали, щоб я прочитав «Жди мене». Я спробував пояснити, чому я вирішив не читати його, але моїх пояснень не прийняли. Вже по-іншому, аніж колись на війні, виріш все ще продовжував відповідати душевній потребі людей, що мали на це свої причини. І я відступив і знову взявся читати його, хоча для мене самого він, як і раніше, був пов'язаний тільки з тими днями війни, коли він був написаний. І в душі у мене, коли я, читаючи, дивився в зал, збереглося чуття якоїсь моєї вини перед тими, хто ждав і все-таки не дочекався.

За довгі роки я отримав багато сотень, якщо не тисяч листів, і від тих, до кого повернулися, і від тих, до кого не повернулися.

І один з них недавно ще раз підтвердив всю нерозв'язність цього протиріччя.

Не називаю імені і прізвища, тому що в даному випадку справа не в них:

«...Безкінечні передачі на військові теми нестерпно ятрять душу, та й уже три тижні, як я не працюю, — стала пенсіонеркою. Не знаю, чи знаєте ви в повній мірі, чим для нас, молодих солдаток Вітчизняної війни, був Ваш вірш «Жди мене»? Адаже в бога ми не вірили, молитов не знали, молитися не вміли, а була така необхідність звертатися до когось «убережи, не дай загинути». І ось з'явилося Ваше «Жди мене». Його посиляли з тилу на фронт і з фронту в тил. Воно вселяло надію і в тих, хто вірив, що їх чекають, і в тих, хто чекав... 4 грудня 1943 року я отримала листа, написаного чоловіком 1 листопада о дванадцятій годині ночі, в якому він писав: «Коли отримаєш мого листа, ми вже будемо по той бік Дніпра». Це був останній лист.

Минули грудень, січень і майже весь лютий. Я щоденно багато разів заглядала до поштової скриньки і шептала, як молитву, «Жди мене, і я вернусь всім смертям на зло...» і додавала: «Так, рідний, я буду ждати, я вмію». 23 лютого я дізналася, що я, видно, не вміла ждати, «як ніхто інший», що мені не дано діждатися. Він був смертельно поранений 2 листопада о 10 годині ранку, через десять годин після того, як написав мені листа. Я не хотіла цьому вірити, не могла в це повірити навіть після зустрічі з друзями, що були присутні на його похороні. Соромно про це писати, та я, надивившись фільмів і начитавшись книг про розвідників, почала фантазувати, що його заслали в розвідку, в тил ворога, а для більшої конспірації розіграли його похорон. Мені й зараз, на старості років, часто сниться, що він повернувся після тривалої розлуки.

...От я й хочу Вас попросити від імені всіх тих, хто «ждав, як ніхто інший», але... що поробиш, не дочекався. Реабілітуйте нас. Напишіть щось на наше виправдання, а то ж останні вісім рядків Вашого вірша звучать для нас, хто не дочекався, як докір, докір-звинувачення...»

Але що я можу написати зараз у відповідь на цього листа? І про які виправдання може йти мова?..»

Цей уривок не потребує коментарів.

І все-таки як би там не змагався Симонов-прозаїк з Симоновим-поетом, в сфері людського духу існує така поезія, що зветься поезією Костянтина Симонова, вона увібрала в себе трагічне й героїчне Великої Вітчизняної, вона випромінювала і випромінює сталь і ніжність душі людської, тому вона живе і житиме.

Петро Осадчук

ВІРШИ

В. С.

Жди мене, і я вернусь.
Тільки ревно жди.
Жди, коли дощі, як грузь,
Ллються на сади.
Жди, коли сніги метуть,
Жди в палющі дні,
Жди тоді, коли не ждуть
Тих, що на війні.
Жди, коли не відповім
На твої листи,
Жди, коли набридне всім
Ждать, з ким ждала ти.

Жди мене, і я вернусь,
Не бажай добра,
Як порадить хто комусь,
Що забудь пора.
Хай повірять мати й син,
Що мене нема,
Хай у сяєві сивин
Сяде мовчкама
І за упокій вино
П'є товариш мій.
Жди. І з ним ти заодно
Випити не смій.

Жди мене, і я вернусь
Всім смертям на зло.
Хто не ждав, шепне комусь:
«Щастя помогло!»

Хто не ждав — позаздрить нам,
Тільки не збагне,
Що з вогню своїм жданням
Ти спасла мене.
Як пройшов я всі фронти —
Хто мені поміг?
Просто ждати вміла ти
Краще від усіх!

ГЕНЕРАЛ

Пам'яті Мате Залки

У горах всю ніч прохолодно.
Стомившись за день під свинцем,
Він гріє холодні долоні
Над жовтим бівачним вогнем.

В кофейнику кава клекоче,
Солдати наморені сплять.
Над ним арагонського лавра
Урочі сувіття шумлять.

Здається на мить генералу,
Що то оксамитним крилом
Угорщини рідної липи
Шепочуть йому над чолом.

Не був він в Угорщині з часу,
Як стисла війна материк,
З тих пір, як в сибірськiм полоні
Він став комуністом навiк.

Він знав уже рокiт тачанок
І двое поранень, коли
Угорців в стражденну вітчизну
Швидкі поїзди повезли.

Пощо в Будапешт він вернувся?
Щоб кожну виболювать п'ядь,
Щоб плакати і, стиснувши зуби,
Ізнов за кордон утікати?

Ні, той він приїзд не рахує,
Він вірить усі ці роки,
Що мусить задовго до смерті
Додому вернуть навіки.

З тих пір він усюди воює!
У Гамбурзі йшов на огонь,
В Чапеї про нього чували,
В Харамі стрічали його.

Не був він в Угорщині вічності .
Та де б не бував — понад ним
Угорське нев'януче небо,
Угорський чорнозем під ним.

Угорське червоне знамено
Його осіняє в бою.
І де б він не бився — усюди
Стоїть за вітчизну свою.

Недавно в Москві говорили,
Я чув, що німецький метал
В бою під Уескою нагло
Його підкосив наповал.

Та я не повірю нікому:
Він мусить іще воювать,
Він мусить в своїм Будапешті
До смерті іще побувать.

Допоки ще небо іспанське
Германські шуліки клюють, —
Про смерть його ворони-вісті
Неправду — повірте! — несуть.

Живий! Під Уескою нині.
Солдати наморені сплять.
Над ним арагонського лавра
Урочі сувіття шумлять.

Здається на мить генералу,
Що то оксамитним крилом
Угорщики рідної липи
Шепочуть йому над чолом.

ВИГНАНЕЦЬ

Іспанським республіканцям

Нема вітчизни більш. Ні неба, ні землі.
Ні хліба, ні води. Все взято.
Земля... Не встиг припасти у сльозах, в імлі
До неї він палким чолом солдата.

Чужинське море билось за бортом,
В чужинське небо піну хвиль жбураляло.
Чужинські люди їхали гуртом.
«Додому!» — слово часто промовляли.

Він мову знав. Жаліли вслух його
За милиці, за ранець той нужденний.
А ліпше б і не чуть всього —
Бездомний пес між них він, іноземець.

Зійшов на берег в Лондоні. Сім діб
Кімнату він шукав, упертий.
Адже по закутках блукав: коли б
Дешевшу з найдешевших в нетрах.

Знайшов горище в решті. З даху хлюпотів
Дощ крізь дірки. Підлога — мокрі глянци.
Він милиці на ніч до стінки прихилив —
Од сирості вони розбухли вранці.

На день по двічі сходив у підвал,
Тамуючи сподіванки непевні,
Ів хліб черствий тутешній, запивав
Смердючим пивом за два пенні.

Він по ночах дивився в стелі кут
І дивувався, не чуючи нічого:
Де «юнкерси», де неба чорний жмут,
Де зорі крізь продертий дах убогий?

На третій місяць тут-бо відшукав
Його земляк, сивинами припалій,
В цивільному він був і капелюха зняв.
Ледь один одного вони впізнали.

Старий спішив. Поклав на стіл ураз
Наказ і гроші: ясно й без розмови,
Що відчаю минула вже пора,
Додому час — усе почати знову.

Та він не може. — Чуєш, сил нема! —
Він показав на перебиту ногу.
Старий мовчав. — Повір, це недарма,
Я мушу відпочити ще хоч трохи.

Старий мовчав. — Іще лиш місяць так,
А там — хай знов штики, катівня, маври. —
Старий всміхнувся, розстебнув піджак
І вийняв із кишені гілку лавра.

Три лаврових листки. Хто він такий,
Щоб забувати шлях на батьківщину?
Дививсь на світло їх. Тулив їх до щоки.
Губами доторкався провинно.

Як він посмів забуть? Три лаврових листки.
Чи є міцніш, простіш? Немає.
Загублено не все, не все-таки,
Допоки лаври не зів'яли в гаї.

Відплив опівніч. Ген аж край близький!..
В тумані шлях до батьківщини-нені.

Як був убитий він, три лаврових листки
Між папірців знайшли в його кишені.

СТАРИЙ

Пам'яті Амундсена

Шпарини всі коноплями закрито,
Став дім, як корабля надійне дно.
І в кабінеті — кругле нарочито —
На океан прорубане вікно.

Тут все снагою дихає морською,
Такою, щоби, ставши на причал,
Свій перехід в шаленство супокою
Господар дому менше помічав.

Літа. І мандри стали не під силу,
Король йому дав пенсію тепер.
І згоду з королем оголосили
І листоноша, й кухар, і шофер.

Вони ночами груби доглядають,
Од лікарів ховають справи суть,
І ранками взуття підігривають,
І вечорами пива не дають.

Всі подвиги його давно відомі,
Безсмертна слава скрізь його стріча.
А він сидить самотній в тихім домі
І славу цю давно не поміча.

Вона не варта одного нічлігу
У спальному затишному мішку.
Одної жмені молодого снігу,
Одної щіпки злого табаку.

Камін гуде на всю потугу знову,
І, причаївши в грудях біль і щем,
Господар, мов орел білоголовий,
Похнюпившись, сидить перед вогнем.

По радіо синоптики віщують
Про штормову погоду навкруги.
Хай кораблі міцніш в портах швартують
І хай, де слід, пильнують береги!

А блискавиці все навколо глушать,
І раптом із сліпої темноти
Смертельний крик: «Рятуйте наші душі!»
І градуси якоїсь широти.

Давно він в шафі речі всі розвішав:
Комбінезони, похідні мішки...
Ніколи б не подумалось раніше,
Що можуть так іржавіть гапליки.

Як важко їх застібувать з одвички:
Дощ мокрим листям хльоска по вікну,
В кишеню гумову — тютюн і запальничку.
Наган — у задню, компас — у бічну.

Його розшукують даремно всюди дома.
В порожнім домі лиш гучна луна.
Машина мчить уже по аеродрому
І перший поворот уже мина.

Немов лозу, гроза дуби косила,
Навколо все — немов примарний сон,
І з льоту дощ ламав на бризки крила,
Ударившись об чорний капюшон.

. . . . .
Під осінь десь у пору льодоставу
Рибальська барка, що на промисел ішла,
Знайшла шматок його лункої слави —
Уламок обгорілого крила.

ПОРУЧИК

Вже сотий день вгризаються гранати
В Малахів окривавлений курган,
І армії британської солдати
Ідуть на штурм під хриплий барабан.

Фортеця ж Петропавловськ-на-Камчатці
Занурена в звичайний мирний сон.
Кривий поручик в рукавичках вранці
Обходить свій місцевий гарнізон.

Сідий солдат, відкозирявши мляво,
Спросоння щось про пильність проказав,
І між гармат блукає, мов проява, —
Теж гарнізонна, — худорба-коза.

Ні звісток, ні листів. Як не проси їх,
Вони забули там, за сім морів,
Що тут, аж на краєчку Росії,
Живе поручик й рота єгерів...

Поручик довго дивиться з лафета
На південь, в море, де в туманній млі —
— Невже сьогодні буде естафета? —
На обрії маячать кораблі.

Він дивиться в трубу свою підзорну:
Зелено-білі горнучи вали,
Построївшись в кильватерну колону,
Британські судна до фортеці йшли.

За чим прийшли вони із Альбіону?
І з чим прийшли? Напевно ж, не з добром.
Грім пролунав, і перед бастионом
Внизу на хвилях шваркнуло ядро.

Півдня палили, заповзявшись наче,
Аби вогонь містечко геть пожер,
І от уже з вимогою про здачу
На бастион зійшов парламентар.

І, щоб кульгавість кляту приховати, —
Постава й гідність важать на війні, —
Британця щоб зневажливо прийняти,
Поручик сів на лавці при стіні.

Що захищать — зіржавілі гармати?
Нікчемний клаптик сірої землі,
Забутої всіма? За що вмирати?
І чи вмирати варто взагалі?

Він крихітку землі розтер рукою —
Жаль віддавать британцю з корабля:
Усе-таки земля, добута кров'ю,
Хоч і забута, а таки ж земля.

Чи ветхий прапор додавав відваги,
Чи він затявся на своєму — стій?!
— Ні, я не підпишу твою бумагу,
Так і скажи Вікторії своїй!

• • • • •

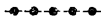
Уже давно британців відтіснили
І полатали на дахах листи,
Уже давно померлих схоронили,
Соснові їм поставивши хрести.

І аж тоді, — це ж треба так спішити! —
Кур'єр столичний через рік — устиг! —
Привіз наказ, де: заходів ужити
Й солдатів до присяги привести.

Прибув і капітан новий потому
Командувать, продовжувать війну.
А що поручик? Видали старому
Якусь там пенсію і повну відпустку.

Блукав він по фортеці, бідолаха,
Не поспішав іти до корабля..
Казенна байдужісінька бомага,
І недоладна дорога земля...

Усе життя він малював війну.
А в чорну ніч, наскочивши на міну,
Він з кораблем пішов у глибину,
Останню не закінчивши картину.

Усе життя він смерть трощив саму,
Усе життя до нього йшли на ліки.
І ось помер, бо сам прийняв чуму,
Останній дослід не скінчивши, й тільки.

Усе життя випробував серця.
Хлопчиною почавши ще з «нюпора»,
Він в сорок літ розбився, до кінця
Останнього не вивчивши мотора.

Не змиримося і просто не збагнем,
Що люди не в постелі помирають,
Що гинуть враз, не скінчивши поем,
В польоті, в боротьбі отак згорають.

Немовби є остання поміж справ,
Немовби можна всі скінчить турботи.
В сімейнім колі сів і руки склав —
Й відпочивай на старість від роботи.

ЛЯЛЬКА

Ми ляльку цю зняли в штабній машині.
Себе рятуючи, пославшись на війну,
Три офіцери — доблесні мужчини —
В машині ляльку кинули одну.

Шовкова нить була на шиї в неї.
Вона, тікати роздумавши давно,
Дивилась на зруйновані траншеї,
Здригаючись в блаженнім кімоно.

Цей день їм буде в пам'яті довіку;
Хто був живий, той здався у полон.
Вони не те що ляльку — навіть жінку
Покинули б, так жарко їм було...

Коли я їхню згадую поразку,
Всю гіркоту їх відчаю і страх,
Не вирви бачу, не пробиті каски,
Не трапи, що димують на кострах, —

Я бачу досі щілинки-очиці,
Жмуток волосся, стягнутий вузлом,
Я бачу ляльку на шовковій нитці
В штабній машині за розбитим склом.

Ми досить близько бачили смерть,
Та, гляди, й самі могли вмерти не раз,
Ми ходили скрізь, де можна ходить,
І дивились на все, що було довкруг нас.
Ми влізали в окопи,
В яких креозотом
І пролитим саке пісок пропах,
Де наші тільки-но
Кололи тих
І кров не засохла іще на штиках.
Ми намарне домашню шукали жалість,
На дивані забуту, як рушали в путь,
Ми тут звикли,
Що це — обов'язок ворога,
Його покликання — убитим бути.
Ми спершу було узяли це на віру,
Але віра ввійшла нам у кров і плоть;
Ми так і писали:
«Якщо він не здається —
Треба його заколоть!»

І, їй же право, нам нічого не снилось
В ті короткі хвилини, коли
Ми здрімнути в машині, що без фар летіла,
Чи десь на підлозі могли.

Була у нас чиста совість людей,
Що глянули в вічі війні,
І ми надто багато бачили вдень,
Щоб бачити ще щось у сні.

Ми з ротами відкритими спали, як діти,
Де приткнутись дозволяла війна...
Та я не про це вам хотів розповісти,
А про інше — про цвіркуна.

Цвіркун той мешкав у нас під дахом
Поміж повстю і полотном,
Був рудий і гладкий він,
З великими вусами
І кривим, як шабля, хвостом.

Він знав, коли треба співати, й мовчати
Коли йому треба — знав;
Він мовчки повзав у дні спекотні,
А в холодні журно сюрчав.
Ми хотіли його роздивитися ближче,
Вранці винесли за поріг,
І він, як шофер, розгубився, уздрівши
Відразу стільки доріг.
З подиву він ворухив вусами,
Та і нам невтямки було,
Що чоловіка з сусідньої юрти
До нього впритул підвело.
Я повторюю:
Так, цвіркун був гладкий,
З кривим, як шабля, хвостом,
Та, малого, всього його можна було
Прикрити дубовим листком.
Чоботище ж був сорок третього номера,
На совість шив його швець,
І ми не встигли й оком зморгнути,
Як прийшов цвіркуну рішенець.

Ми розуміли, що смішно сердитись,
І розмову на інше звели,

Та ворогом нашим того чолов'ягу...
Мовчки ми всі нарекли.

Як і в житті, змішав я в цім вірші
Важливе і незначне.
Але все тут — правда,
Й, хто був з нами, вірю,
Підтримає в цьому мене.

1939
1

О. Суркову

Згадаймо, Альошо, дороги Смоленщини,
Як люті дощі заступали нам світ,
Як хліба виносили зморені жінщини,
Як плакали нишком вони край воріт,

Як нас проводжали порою невдатною,
Як «боже, спаси вас» — шептали вони.
І знову себе називали солдатками,
Як це повелось на Русі з давнини.

Ми в далеч шляхами тяглись невеселими,
Де села, і села, і села, і грязь,
Де все кладовища похмурі за селами,
Неначе на них вся Росія зійшлась,

Неначе на кожній російській околиці
Стоять наші предки й за внуків своїх —
Безбожних онуків — громадою моляться,
Хрестом своїх рук захищаючи їх.

Ти знаєш, напевно, Вітчизна — то все-таки
Не хата міська, де святково я жив,
А селища ці, побудовані предками,
Могили з хрестами над безміром нив.

Чи ти пам'ятаєш село під Борисовим,
За мертвим — знетямлений зойкіт і плач.
Сивенька бабуся в салопчику плисовім,
На смерть приготований дід-бородач,

Ну як їх потішити нам, опечаленим?
Та, в серці сховавши ридаючий щем,
Чи ти пам'ятаєш, бабуся сказала нам:
«Вертайтесь, рідні, ми вас підождем!»

«Ми вас підождем!» — говорили обочини,
Левади, поля, сіножаті, ліси.
Ти знаєш, не раз мені чується нóчами,
Що їхні за мною ідуть голоси.

Розкидавши рідними селами згарища,
На наших очах умирають брати.
Вони по-російському рвуть, умираючи,
Сорочку на грудях і кличуть: «Прости!»

Повіривши тричі, що десь під берізкою
Погасне й мені затуманена вись,
Я гордо пишався землею російською
І тим, що на ній народився колись.

І тим, що на ній я колись помиратиму,
І тим, що життя росіянка дала,
І тим, що в поході і подвизі ратному
Любов росіянки зі мною була.

БАТЬКІВЩИНА

Торкнувшись трьох великих океанів,
Розкинувши міста, лежить вона,
Вся в чорних обручах меридіанів,
Широка, нездоланна, ослйна.

Та в час, коли з останньої гранати
Кільце зривають пальці кам'яні,
В коротку мить ти маєш пригадати
Усе, що залишилось вдалині.

Ти згадуєш країну не такою,
Яку пізнав у клекоті доріг,
Пригадуєш Вітчизну ти, якою
Ії з дитинства в пам'яті зберіг.

Шматок землі, що вірний трьом березам,
Віддалену дорогу за ліском,
Рівчак із перевозом обережним,
Піщаний берег з тихим лозняком.

Ось де нам пощастило виростати,
Де ми на все життя знайшли в теплі
Ту крихітку землі, яка багата
Прикметами вселюдської землі.

Нехай проймають нас морозні леза,
Нехай пече нас полум'я грози
І смерть — за крок... А ці ось три берези —
Нікому за життя не віддаси.

Я дуже сумую
І вишукать рад
Хай іншу — такую ж,
Ніж їхать назад.

Та де ж би і руки
Такі ось знайшов,
Щоб весь од розлуки
Я смутком зійшов?

Де — очі з грозою,
Що враз і мине,
Що зрідка сльозою
Картали б мене?

Щоб їй усміхатись,
Як ти ось мені,
Щоб вічно боятись:
Чи прийде, чи ні?

Де взяти такую ж,
Щоб знати щомить:
Живеш — ризикуєш
І все-таки жить?

Щоб, звівшись нінащо.
Прокинувся й знав:
Так само пропащий
І ти, як вона.

Щоб погляд ловити
У тиші нічній
І разом любити
Дві жінки в одній.

Весь день бути з нею
Ї не знать дотемна,
Якою душею
Озветься вона.

Вже й звівся нінащо
Ї собі на біду
Подумав, що краще
Я іншу знайду.

От тільки щоб інша
Змінить цю могла,
Потрібно, щоб інша
Такою ж була.

Але хоч і всесвіт
Оббігай — дарма,
Другої
Такої
У світі нема.

Майор привіз хлопчину на лафеті...
Убило матір. Плакало дитя.
Цих кілька днів у смертній круговерті
Запишуться за десять літ життя.

Його везли із Бреста. Щит гармати
Був кулями подряпаний, та все ж
Здавалось батькові, що для дитяти
Безпечнішого місця не знайдеш.

Гармату рознесло. Отця не стало...
Прип'ятий до щита, щоб не упав,
Загорнутий дбайливо в покривало,
Хлопчина сивий на лафеті спав.

А ми з Росії йшли навстріч малому.
Прокинувшись, хлопчак махав мені...
Не говори, що вже пора додому,
Що ніби я набувся на війні.

Ти це нещастя знаєш із розмови,
А нам воно порвало вже серця.
Хто бачив те хлоп'я сивоголове,
Додому не прийде аж до кінця.

Я тими ж мушу бачити очима,
Якими плакав, бредучи в строю,
Як вернеться із нами той хлопчина,
Як землю цілуватиме свою.

Закон війни покликав нас до бою:
За все, що ми любити поклялись.
Мій дім не там, де ми жили з тобою,
А там, де жив хлопчина той колись.

Далеко звідсіля, десь на Уралі,
Твій хлопчик спить, не чувши про біду.
Я вірю, що крізь грози і печалі
До тебе буду йти й таки прийду.

А якщо ні, коли наступить дата
Йому так само йти в огонь війни,
Ти попрощайся з ним і як солдата
Мене при цьому з честю пом'яни.

ХАЗЯЙКА ДОМУ

Коли підпишуть мир, у дім твоїх надій
Опівночі, під сміх і вигуки пророчі,
З доріг війни прийдуть слуга покірний твій
І всі, хто поруч з ним дожив до тої ночі.
Хотів би я, аби й тепер була
Ти жінкою, з якою на вечерю
Сідали зрідка ми довкіл стола
Під шторою із синього паперу.
Злились баси зеніток у пальбі,
А радіола вальс повільний грає,
І всі могли б освідчитись тобі,
І половина завтра виїжджає.
Вже третя ночі, вже прощатись час,
В руках шинеля, вірш тобі читають
І одного з колишніх серед нас
З бурчанням чоловічим споминають.
Ні, я не ревнував, жадав добра,
Лиш ти стирала зморщок павутину.
Короткий вечір, і — пора! Пора! —
Сурмлять внизу броньовані машини.

Змовлялись ми, серцям наперекір, —
Виходив я із друзями, як треба,
Долав услід за ними сніжний двір
І повертався знов-таки до тебе.
Таїться від усіх не міг би я, —
А все ж так ліпше, це б нам заважало.
В ті вечори була ти нічия.
По праву прав мене ти позбавляла.

Судив не я, вродлива ти чи ні,
Але в години лиха і розлуки
Ти мала ту жіночність на війні,
Той ніжний голос, ті дівочі руки,
Усе, що так було потрібне їм,
Коли перед світанком виїжджали
Вони під Харків, Ржев, Калугу, в Крим.
Дівчата їм хустками не махали,
І сурми не співали, і жона
Далеко десь нічого ще не знала.
А вранці знову напасна війна
В свої чіпкі обійми їх приймала.
В останню мить перед від'їздом ти
Для них світила, наче зірка рання,
Не знаючи страшної висоти,
В яку злітала ти у час прощання.
Можливо, не полюблена ніким,
Для мене лиш красунечка і чудо,
Перед від'їздом ти була їм тим,
За що приймають смерть мужчини всюди,—
Дівчам, жоною, світлом водночас —
Усім, чого ми втратити не в силі,
За що вмираєм, не віддавши вас,
Жінок своїх безпомічних і милих.
Простенький, знаний з юності мотив,
Усмішка жінки — як багато й мало...
По праву жінки ти, як час пробив,
При всіх мені лиш руку потискала.

Та ось настане мир, і в дім твоїх надій
Опівночі, під сміх і вигуки пророчі,
З доріг війни прийдуть слуга покірний
твій
І всі, хто поруч з ним дожив до тої ночі.

Вони прийдуть і довго з портупей
Звільнятимуть шинелі у вітальні, —
Ще вчора на війні в кільці смертей
Похований десь ними той, останній,
Про кого запитаєш ти — що з ним?
І вмить розмова обірветься з горя,
І стане вільно за столом старим,
І нишком всі лічитимуть прибори.
А ти в журбі задивишся на них,
На зайві ті прибори, й винувато
Шепнеш: «Я думала, що, може, хтось
не встиг,

Що хлопці не запізняться на свято...»
Та ми тобі не скажемо нараз,
Що всі живі прийшли, а хто спізнився нині,
Той так далеко, що уже до нас
Навряд чи повернутися устигне.

Ну, що ж, присядьмо. Скільки тут зійшло?
Удвох, утрьох.. Сьогодні наше свято.
За тих, кому прийти не довелось,
Усім належить перший тост підняти.
Коли ж судилось не прийти мені
І ти в досаді болісній за мене
Почуєш, як у щемній тишині
Шепнуть, що ми чекаємо даремно, —
Ти свята відміняти не берись.
Що з того, що до тебе я найближче,
Що з того, що любив тебе колись,
Що не побачу вже твого обличчя?
Тут щастя усміхалось нам обом,
Була ти лиш мені дарована судьбою,
Та всі гуртом за дружнім цим столом
Ми рівними були перед тобою.
Пізніше ти затужиш по мені,

Пізніше ти заплачеш без відради,
В холоднім простирадлі при вікні
Попросиш у самотності пощади.
А тут за мною плакати не смій,
Хай тінь журби не падає тривожно
На тих, із ким я йшов у сніговій,
Із ким разом вернутися не можу.

Стакани, як усім, постав і нам.
Ви ждiть! Ми ще приїдемо щасливо.
Хай хтось живий шипучого вина
Налле нам у стакани мовчазливі.
Ви ще тверезі. Ще не на порі
Прихід наш, але ми уже в дорозі.
Пробило північ... Пийте ж до зорі!
Ми ждатимем світанку на порозі.
Хто бреше, що не вийшов я з пiтьми?
Ми тут. Коли нахлине оп'яніння,
За стіл безшумно сядемо і ми
І зрушим за живих стакани безгомiнні.

АТАКА

Коли, вдивляючись у мряку,
Ждучи тривожного свистка,
Ось-ось ти мав піти в атаку,
Зметнувши блискавку штика,

Якою затишною стала
Тобі морозяна земля!
Все вабило — трава зів'яла,
Листок, мов крильця мотиля,

Маленькі падоли й купіни,
Недавніх вибухів сліди,
Махорки золоті крупини,
Льодок пролітої води.

Здавалося, щоб відірватись,
Рук мало — треба двоє крил.
Земля, якщо лягти й зостатись,
Закриє, мов камінний схил.

Хай сніг мете, хай вітер коле,
Хай тут лежати довгі дні.
Земля. На ній не вб'ють ніколи,
Лиш ти тулися до стерні.

Напевно, цим думкам ти вірив
Секунду з чвертю, доки їм
Ти існування не відміряв
Коротким посвистом своїм.

Коли затнувся клич до бою,
Ти в ту ж таки несхопну мить
Вже біг важущою ходьбою
В огонь, що сліпить і гримить.

Лишилась тільки кроків криця,
І сила вітру, й темна твердь,
І тих останніх метрів тридцять,
Де впорівень — життя і смерть.

Раптом бог нас найвищою владою
Після смерті відправить в рай,
Чи майнові своєму дам раду я,
Як накаже він: вибирай?

Ні до чого мені засмучена,
Щоб слухняно за мною йшла,
Я узяв би оцю, розлючену.
Що на грішній землі жила,—

Навіжену цю та ще й кручену,
Не надовго хоча, та мою!
Цю, що тут, на землі, помучила
І не дасть нудьгувати в раю.

Мабуть, в рай за законом небесним
Мало хто таку приведе.
Будуть праведники з інтересом
Підглядати — ач як іде!

Я забрав би з собою й віддалі,
Щоби мучитись од розлук,
Щоб мені зберігала відданість
Ніжна туга коханих рук.

Небезпеки, і ті б не покинув я,
Щоб вірніша мені була,
Щоб очей своїх ясну синяву
Боягузу не віддала.

Взяв би в рай іще й друга вірного,
Аби з ним там бенкетувать,
Взяв би й ворога непокірного,
Щоб і там з ним ворогувать.

Ні кохання твого, ні жалості,
Навіть курського солов'я —
Ні найменшої тої малості
На землі б не полишив я.

Навіть смерть, і ту не зневажив би
І на землю б не одпустив.
Все, що нам на землі одважено,
В рай хотів би перенести.

І тоді, запідозривши вигоду,
Бог би вельми сердитий був
І за всі оці мої вигадки
Знов на землю б мене зіпхнув.

Казала ти мені «люблю»,
Та це ночами і крізь зуби.
А вранці вигіркле «терплю»
Заледве стримували губи.

Ночами вірив я губам,
Рукам довірливим, гарячим,
Але не вірив я словам
Твоїм нічним, словам незрячим.

Я знав тебе. Я знав, що ти
Любить хотіла і злукавить
Могла вночі, у темноті,
Коли душею тіло править.

Але ж бо в ночі на краю,
Коли в душі любов міцніє,
Хоч раз би мовила «люблю»
Мені, що ждав цього в надії.

І враз війна, від'їзд, перон,
І ти, замислена і тиха,
І дачний клязьминський вагон,
Мені до Бреста в ньому їхать.

Враз вечір без надій на ніч,
На щастя, на тепло постелі,
Мов крик: не буде більше стріч! —
Твій поцілунок на шинелі.

І щоб не сплутав я нічні
Твої слова з цими словами,
«Люблю» сказала ти мені
Уже спокійними губами.

Тебе такої я не знав,
Не знав тебе до слів розлуки.
Люблю, люблю... Нічний вокзал,
Холодні від печалі руки.

Може, це на щастя вам,
Що пишу не часто вам,
Своє серце милую,
До листів не силюю.

Є листи прохаючі —
Від біди, від хворості,
Рідко — гарні й сяючі,
Більше все — без користі.

Все в листах не скажеться
І не все почувється.
На любов не зважиться,
Хто лише листується.

Як вернусь — так мовите
Все, що не напишеться.
Вмру — так лиш на клопоти
Вам листи залишаться.

Щоб не бідувати вам,
Не возить їх тачкою,
Подорожуватимуть
З вами тільки пачкою.

Заміжньою будете,
Ви мене згадаєте,
Легко їх добудете,
Легко заховаєте.

Від того, ревнивого,
Замкнете їх, ладонько,
І мене, лінивого,
Пом'янете лагідно.

Скажете: на щастя це,
Що писав не часто він,
Своє серце милував,
До листів не силував.

Я не певен, ніч одну чи десять
Битва не дає заснути нам.
Ви в подібній на Мадрід Одесі
Побажайте щастя москвичам.

Вдень, водою ледь заливши фляжки,
Сотий раз йдучи на бій в штики,
Рвуть на грудях у крові тільняшки
І вмирають мовчки моряки.

Серед ночі смерть гармати сіють...
Знову мимо. Значить, в добрий час.
Значить, не спите і ви в Росії,
То й згадали серед ночі нас.

Хто зна, чи прикмети силу мають,
Та в Одесі кажуть неспроста:
Як тебе в Росії пам'ятають,
Куля тричі мимо проліта.

Третій раз вона пізніш просвище,
Зараз на горищі ляжем спать.
Не хвилюйтесь — нижче або вище,
Все одно це важко відгадать.

Ми сьогодні випили, як вдома,
Коньяку московський мій запас;
Звісно, хлопці з вами незнайомі,
Та охоче випили за вас.

Чари за весілля підняли ми,
Підняли — за радість і за сміх...
Марили очима голубими,
Хоч би знов мені уздріти їх!

Знаю, що у вас інакші очі,
Та бійцям, відколи ця земля,
Голубими бачаться жіночі,
Як дивитись тужно іздала.

Ми вас просим, я і товариство, —
Краще, як поміж смертями жаль, —
Випийте також за племенисті
Наші очі, де загула сталь.

Наші очі проти тьми повстали,
Тому в них, коли горить земля,
Бачать наречені полиск сталі,
Тужно поглядаючи здаля.

Ми не всі повернемося, знайте,
Але хлопці просять — в чорний час
Іх так само, як мене, згадайте,
Недарма ж бо п'ють вони за вас!

В домотканім, обшальованім містечку,
Де гармошкою на вулицях містки,
Де ми з льотчиком, здружившись доречно,
Спирт пили від непогоди і тоски;

Де, мов хвіст котячий, в острозі
В небо дим із комина пічний,
Де скрипучий флюгер не в спромозі
Розкрутити сивий домовий;

Де вітри й дощі аж через край,
Де і сонцю не пробитись із-за хмар,
Де, куди ти не поїдеш, — все чекай
На розпутті стріти камінь, повен чар.

В цім містечку я п'ять днів просумував,
Мов з тобою, не хотів розлуки з ним,
В цім містечку я не раз тебе згадав
Дуже рідко добрим словом, більше — злим!

Місто це — воно неначе твій портрет,
Із гаданнями під тихий сніговий,
Із вітрами, що міняють вранці лет,
А вночі, мов ти, в короні золотій!

Як тебе, його не бачити б мені,
А побачити — поїхати б хутчіш,
Вчора місто це було десь вдалині,
А сьогодні — що від нього є миліш!

Місто це допомогло тебе збагнуть,
Із північною мінливістю душі,
Із бажанням дивним спалахнуть
Зимним сонцем на нічному рубежі!

Під заметами будиночків нема,
Сплять солдати, валить сніг через поріг...
Де співаєш, тужиш де, моя зима?
Хто тобі мене забути знов поміг?

Дві дівчинки в пам'яті й пізній той час...
Вночі ви зимою спектаклі кінчали.
Дві дівчинки ждали в під'їзді на нас,
Щоб ви мимохідь хоч два слова сказали.
Так, вас проводжав я. І в толк не візьму,
Чому ви уваги їм більш приділяли...
Двох слів вони ждали. А я й одному
Радів би, звичайно, аби ви сказали.

Дві дівчинки в пам'яті, ну й дивина
Дві сніжні фігурки раптово згадати,
Під'їзд театральний згасила війна.
Й цієї зими вам в театрі не грати,
Я дуже далеко. Вони там одні,
Можливо, без мене вас все проводжають.
І з іншим, незнаним, в зимові ці дні,
Немовби зі мною, в під'їзді скучають.

Дві дівчинки в пам'яті. Серед живих,
Можливо, я знову пройду між тих вулиць
Й, дівчаток зустрівши, побачу по них,
Що в місто старе наше ви повернулись.
Боюсь, що даремно вас буду чекать,
Та знов прийдуть ночі, засніжені й пізні,
І знову дівчаткам стоять і стоять,
Як вічним супутницям вашим, в під'їзді.

Дружиною б назвуть тебе жадав
За те, що так не називали інші,
Що в дім, якого смерч війни зламав,
Ти в гості, мабуть, вже не прийдеш більше.

За те, що я бажав тобі і зла,
За те, що рідко ти мене жаліла,
За те, що без прохань моїх прийшла
Вночі до мене, як сама схотіла.

Дружиною б назвуть тебе жадав
Я не для того, щоби знали всі те,
І не тому, що поговорі зв'язав
Давно нас по своїх прикметах-мітах.

З твоєї вроди не пишаюсь, ні,
Не марнославлуюсь у гучнім іменні.
Із мене досить, як у таїні
Ти — ніжна — в дім нечутно йшла до мене.

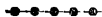
Смерть порівняє в славі імена,
Як станція мина, минеться врода.
І в старості володарка одна
Себе до фото приревнує згодом.

Дружиною б назвуть тебе жадав
За те, що безкінечні дні розлуки,
Що надто багатьом, кого стрічав,
Закриють очі не кохані руки.

За те, що ти правдива без жалю,
Кохать не обіцяла, та зізнанням
Ти вперше одурила все ж: «Люблю», —
В останню мить солдатського прощання.

Моя? Чужа? Ким стала наяву?
Ні, серцем звідділя не дотягнутись...
Пробач, тебе дружиною зову
За правом тих, хто може не вернутись.

Пускай она поплачет,
Ей нічого не значит.

Л е р м о н т о в

Як родилася вродлива —
Проживеш весь вік щаслива.

Бідна ти моя, і скрізь і завше
Горем, смертю, хай і через силу,
Приказку оту не переважиш,
Скільки б не благала й не просила.

За сердечність в нагороду
Всі киватимуть на вроду.

Будеш вірна, ніжна і терпляча —
Все одно у щирості відмовлять,
Щирості твоєї не побачать,
Безсердечна — визначити зволять.

Як назву тебе «кохана»,
Скажуть — через те, що гарна.

Вийдеш заміж — скажуть: не інакше
З розрахунку, тільки не з любові.
Все добро на зло переінакшать
Та й складуть усе перед тобою.

І твою за мужа гордість
Теж переведуть на користь.
І, як з ним вас могила розлучить,
Теж докорами душу помучать.

Як забудеш — скажуть: не любила,
Не забудеш — все одно не мила.
Скажуть: хай собі поплаче,
Йй нічого це не значить.

І, якщо на людях не ридала,
Навіть не помітять, як страждала,
Як тебе недитячі печалі
На холодній площі зустрічали.

Як би горе не ламало,
Йй, красуні, горя мало.

Стала ти й мені не довіряти —
Слухала й докірливо дивилась.
Вірити лише самим утратам —
Видно, це щасливій так судилось.

Якби знала, що судилось,
Невродливою б родилась.

Може, знов на щастя набредеш ти,
Може, знову буде смерть і горе,
Навіть як мене переживеш ти,
І тоді ці чутимеш докори.

ЛЮБОВ

В країні, випаде, чужій
Поміж людьми сидиш мов свій,
Чи ти, чи інший — все одно,
Сидиш мов рідний їм давно,
До сліз... Бо ж ти — не просто ти, —
Й мудріш є, ліпші, далєбі, —
Тобі ж інакше їм світить:
Твоя Вітчизна — у тобі!

З тобою мову поведуть
Так,
і до віч тобі зорять
Так,
і твій погляд серцем п'ють
Так —
ніби не з одним сидять

З тобою і не сам ти взявсь
Їх сум збагнуть, тепло в очах,
А ніби то країна вся,
Твоя країна тут в гостях.

І от якщо останній гріш,
Що в хаті є, — ребром пустить,
Щоби тебе лиш пригостить, —
І що там потім, хай і гірш;
І ще якщо дітей своїх
Побудить мати в пізній час,
Щоб потиск рук твоїх для них
Надовго в пам'ятку зоставсь;

І з мітингу якщо, крізь лють,
Крізь стрій фашистської шпани,
Тебе, прикривши, проведуть
Три хлопці, ніби три стіни, —
Гляди, привласнити не смій
Всю силу тих чуттів людських,
Знай твердо: викликав-бо їх
Не ти — народ великий твій.

У цій любові винний був
Солдат, що розпочав той бунт
І Зимній з кулеметом брав,
Як ти ще в пелюшках горлав,
І той сількор, що згинув десь,
Пішов безстрашно під обріз,
І той, хто зводив Дніпрогес,
Коли ще ти у школі ріс,
І той бовець в диму, в степах,
Що ницьма впав на сніг рябий,
І бранець той, що в таборах
Сім націй утікати підбив.
І раз припало вже, коли
Тобі ця честь — в краю чужім
Прийняти, відчуття еством усім
Любов, що люди берегли, —
Бути поштарем для неї — й то
Який почесний жереб твій!
Хай серце б'є любові в тон!
Як в сумку — в серце весь прибий!
Ні краплі не привласниш сам, —
Людина ж, не країна ти, —
Ген адресати ждуть — затям! —
Тобі, тобі любов нести.

ТРИ БРАТИ

Росія, отчий дім гіркий,
Задимлений, як поле бою...
Хліб розламаєм на шматки —
Поділимось поміж собою.

Ми — браття. Сильні тим стократ —
Не подолати нас нікому.
Середній, менший, старший брат —
Втрюх пробиваємось додому.

Ідем в негоду, в даль доріг,
Ідем — не ждемо, щоб світало.
Ми подорожні. Третій рік
За костур нам гвинтівка стала.

Наш дім ще в дальній далині...
Він там, за димом-бойовищем.
Він там, де вугликом на дні
Безлюдне тліє попелище.

Він там, де мамин вид змарнів, —
Вона ж нас на стерні чекає.
Все плаче, плаче...

І синів

Хустини помахом гукає.

Колись була вона як сніг...
Але війни жорстокі жорна
Перемололи пил доріг —
І стала хустка чорна-чорна.

Кого ж із трьох домівка жде,
Хто сплатить борг за скорбні рани?..
Снопом підтятим упаде
Один із нас на полі браннім.

А другий, зраний свинцем,
Вогнем засліплений, відстане —
Він, може, битв отих співцем
Натхненним і правдивим стане.

Та третій брат — за кроком крок —
Здолати ворога зуміє
І чорний материн платок
В його крові стократ омие.

ДОЩІ

Сьогодні вранці знову буде
Літак поштовий у Москву.
Летять в столицю інші люди.
А я отут усе живу.

Тобі я розкажу, що тут
Так само холодно і слизько,
Дощі весь день ідуть, ідуть,
Мов на тривалім марші військо.

Все по коліно стало в воду.
Цей світ залитий, далєбі,
Водою: ніби бог природу
Прислав сюди на водопій.

Година тому вже, як ми
Були на рекогносцировці.
Тепер морока з чобітьми —
Над піччю сушим на вірвовці.

Я біля пічки сохну й сам.
Турбота марна, бо і завтра
В облогу попаду дощам, —
В стєну не розгориться ватра.

Хтось прив'язав, не заперечу,
До цих дощів коня за хвіст.
Зненацька серце в порожнєчу
Штовхає ще й снаряда свист.

Зате у цій подобі дому
Роззутись можна і лягти
Погрітись на суху солому
І ліжма — написати листи.

Якби тобі дзвонить змогли
З московського аеродрому,
Ще нині прочитала б вдома
Листа за декілька хвилин.

Побачити б лице твоє,
Коли в розлуці вечорами
На крісло витерте моє
Сідаєш, як завжди, з ногами.

Порозкладаєш на колінах
Безсилі для судьби листи, —
Живий чи ні, гадаєш ти,
Мов світ на них зійшовся клином.

По-перше, знай, вже три доби,
Як ми уперто наступаєм,
Залізом зорані горби
То віддаєм, то відбиваєм.

Спочатку нам щось не везло:
Линула злива, як на зло,
Коли, довершивши роботу,
Гармати змовкли і піхота

Вперед пішла в недобрий час, —
Бо у багні, згадати страшно,
Загрузнувши по саму башту,
Останній танк відстав од нас.

Є в кожному наступі невдалім
Та найфатальніша із меж:
Вже захлинувся він, а все ж
Війська ще рухаються далі.

Ще не відмінено наказ,
І він жорстоко й бездоганно
Долати відстань нездоланну,
Мов маятник, штовхає нас.

Нам звідси знати неможливо —
А раптом наші три версти,
Три кров'ю взятих висоти
За двісті верст породять диво.

Прориву, — завтра, може статись,
Дадуть добро на це в Москві, —
Ракети спалахнуть в мокві!..
Тож тут потрібно наступати.

Всі звиклися з цим варіантом:
І штаб, і генерал похмурий,
Котрий поля боїв щоранку
Безмовно об'їздив алюром.

Ми разом виїхали верхи
У напрямку до Джантари,
Вогні бівачні вже померкли,
Вставав світанок з-за гори.

Зимушній дощ багнив рівнину
За кримським знищеним селом,
В понурих коней навіть спини
Змокріли під твердим сідлом.

Яка безрадісна картина
Трьох верст, що вчора ми пройшли:
Ридали в коліях машини,
В багнуці трактори ревли.

Мов болячки — ці вирви чорні.
Багно й вода, смерть і вода,
Від крові та іржі руда,
І на скаку забиті коні.

Впереміжку на міннім полі
Тіла униз-уверх лицем, —
Мов перед смертю грала доля
В орла і решку із бійцем.

Судилось при дорозі вмерти
Оцим, так схожим на дітей,
В їх смерть не вірячи, уперто
Спитати хочеш: «Мати де?..»

Немовби їх отут не вбили:
Додому їдучи з гостин,
Тут ненароком загубили,
Забули потім підвести.

Румунів далі видно мертвих,
Їх відступ зупинив снаряд:
На відстані по кілька метрів
Сидять навпочіпки підряд.

Серед руйновищ Джантари,
Впродовж мурованого тину,
Як в кегельбані задля гри,
Стоять рядком забуті міни.

Та все це схоже на обман,
Коли заплющити очі з горя:
Бо сіллю й рибою туман
Запахне, враз найшовши з моря.

І місяць знов багно копита,
І чутка, сота за ці дні,
Що вчора той і той убитий,
І вигуки «Невже?» сумні.

Однак мені пора кінчати.
Спішу з вітаннями тепер,
Поки фельд'єгеря печатка
Не запечатала конверт.

І ще: тому лиш дві доби
Лсжав у рові край дороги,
Мов хлопчик, підібгавши ноги, —
Бо німець вкотре нас бомбив.

Здається, я тобі писав:
Коли бомбують — став смілішим,
Лежу на місці — де упав,
Лиш горілиць — аби видніше.

Я там лежав — як кожен раз.
Болото, осоки морока,
І бомби прямо і високо,
А, отже, ляжуть позад нас.

Спочатку думав я про тебе,
А далі — вже як на війні:
Що тут біда подвійна з неба,
Зенітки десь у глибині.

Що танки під селом Корпеча
Загрузли. Дош не перестав.
Ще зустріч в новорічний вечір
І сварку — разом пригадав.

Був день дурний, злість — недоречна,
Та пригадати, як на сміх,
У чім причина суперечки,
Я, мов урок, ніяк не міг.

О, як було це дріб'язково,
Коли перед лицем біда
Й оця-от каторжна вода
Збуває нас зі світу знову.

Коли я бачу тут солдата,
Що мовчки хліб підмоклий їсть,
Відклавши до атаки злість,
Полою вкривши автомата.

Ні, в ці хвилини безкінечні,
Як бачив небо, не бажав
З тобою обійтись негречно,
Чи докоряти тим, що знав,

-
Чи мовити якусь неправду.
Мнучи стебло трави рябе,
Я просто прагнув, прагнув, прагнув
Побачити лише тебе.

Безглуздя — сварки і апломби,
Не варте й спогаду воно...
Знов повагом летіли бомби,
Як у сповільненім кіно.

Усе. Затьмарилася далеч,
Бо зранку дощ, як сіра галич.
Бренькочуть тихо стременом
Понурі коні за вікном.

Рушаєм зараз. Коноводи,
Такі натовлені з лица,
Знов криють матюком погоду
І курять, курять без кінця.

За тебе я пив під Одесою в шанці,
Під Вязмою, в п'їтмі, од смерті за крок,
Під Чорними водами пив у Констанці,
В Мурманську при світлі полярних зірок.

Не знатимеш ти, як би там не бажала,
Живих всіх і мертвих хлоп'ят імена,
З якими мене на дорогах зближала
Недовгою дружбою довга війна.

Підводник, із котрим виходив я з бою,
Розвідник, з яким я до фіннів ходив,
За чаркою згадував кожен зі мною
Про ту, що товариш їх ніжно любив.

На рік загадать нам війна не давала.
Я навіть за ту, що найближча мені,
Пив нині, щоб нині вона сумувала,
А завтра ми вип'єм — на завтрашні дні.

Хто-небудь ізбоку, буває почую,
Згадає про іншу, збудивши печаль,
Налле мені знову: — Сумуєш? — Сумую. —
Красива, мабуть? — Нема фото, на жаль.

Їх сотні разів я вже бачив достоту.
Від туги ця звичка в мужчин на війні
Показувать завше жінок своїх фото,
Мов справді про нас пам'ятають вони.

Були вони, певне, з гріхами земними,
Та трудно забуть їх, що маєш робить!
І люди хороші тужили за ними,
Дай боже усім їм до стрічі дожить.

Хотів я розлуку прожить без оглядки
І часом, не вірячи навіть своїй,
Казав про те іншим: «Все буде в порядку,
Вона тебе жде, не тужи так по ній».

Нам легше повірить за іншу людину,
Пізнавши в боях її серце до дна.
Я вірив: такого, як цей, до загину
Не зможе забуть ані зрадить вона.

Хто знає, можливо, з чуттям цим знайомі
Всі ті, хто пліч-о-пліч зі смертю пройшли.
Сказавши, що й ти десь не зрадиш такому,
Без згоди на вірність тебе прирекли.

Зійшла над чорним носом субмарини
Зоря вечірня з неба, як з води.
Одвиклі від жіночих ласк мужчини,
Її, мов жінку, ми ждемо сюди.

Вона, як ти, зіходить все пізніше,
І, плутаючи рух небесних тіл,
Побіля неї ходять зорі інші
І значно ближче, ніж би я хотів.

Вони горять і боязко, й нахабно.
Ніколи я не буду в їх числі,
Вони до тебе ближче, я ж незграбно
Стою отут, забутий, на землі.

І я живу тривогами земними,
Не мерзну в мирнім небі, як вони.
О не сяй зорею поміж ними,
Мені на землю руки простягни!

Там, угорі, не мучаться з розпуки,
Не тужать, одпускаючи з небес.
Впади в мої земні спрагненні руки.
Я не зоря. Я втримаю тебе.

Гортаю дні й не бачу більше
Того щасливого числа,
Коли найближче, найвірніше
Мені ти віддана була.

Я бачу зал для репетицій,
І світло ясне, як на гріх,
І шепіт твій, що не годиться
Отак вести себе при всіх.

В зірках твій плащ з старої драми
І хлист наїзниць в руках,
Твій біг легкий зі сцени прямо
На цокотливих каблуках.

Ні, не тоді. Так, може, в травні,
Як я на день відпустку взяв
І був у тебе на світанні,
Хоча й машину доконав.

Ще сонна-сонна із постелі
Ти вмиль зіскочила тихцем
І до пилюжної шинелі
Так притискалася лицем!

Як теплі вогники щасливі
В очах світилися на дні!
В той ранок вперше ти, можливо,
Здалась дружиною мені.

І все ж бо не тоді, я знаю,
Була найближча ти мені.
Тепер згадав я: ніч безкрая,
У кризі скелі мовчазні...

Майор пройшовся по кишнях,
Папери наказав не брать;
Коли прийдеться, безіменним
Розвідник мусить помирать.

Опівночі прийшли ми й ждали
По самі груди у снігах.
Вогні далекі пробігали
Там, на російських берегах...

Не будши певним вийти з бою
В самої смерті на краю,
Я все ж таємно із собою
Ніс фотографію твою.

Вона здавалась голубою
Під сяйвом півночі німим,
Здавалось, встанемо з тобою
І поруч підемо під ним.

Здавалось, в тім же платті білім,
Як знята в літній день була,
Ти по камінні зледенілім
Зі мною там незримо йшла.

За смілість не прошу визнання,
Але клянусь, — як доживу,
Ту ніч я нічю заручання
З тобою разом назову.

ДРУЖИНИ

Останній закінчивсь огарок,
Вітри за стінкою гудуть.
Крапки червоні трьох цигарок
Мовчазно в темряві бредуть.

Про що солдат солдату каже?
Про те, що рік Новий настав,
А темна темінь, холод вражий,
Дороги сніг позамітав.

Один сказав: — Моя в кімнаті
Поприбира, як при мені.
І діток повкладає спати,
А потім сяде в тишині.

Йй — сорок... І мені вже стільки...
Спакне тихенько чи зітхне.
Та ще чарчиною горілки
Мене по-руськи спом'яне.

Промовив другий: — Вже давненько
Війна з моєю розвела.
Як покидав я молоденьку,
Просив, щоб вірною була.

Я вірю клятві твердо й ревно,
Адже без віри — пропаду...
На двері погляда, напевно,
Все жде сьогодні — мо', прийду...

А третій лиш зітхнув печально:
Він за своєю засмутивсь,
Що друге літо вже мовчала,
Бо фронт далеко відкотивсь...

І двоє з ним заговорили,
Щоб не журився, про війну,
Куди жінки їх відпустили,
Щоб врятувать його жону.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

Жінці з м. Вичуга

Я вас повинен сповістити:
Ні, не дійшов до адресата
Той лист, що ви в жахливу мить
Послали якось до солдата.

Ваш муж листа не брав до рук,
Його ви словом не кольнули,
Він не зазнав душевних мук
І не прокляв усе минуле.

Коли він піднімав бійців
В атаку край руїн вокзалу,
Тупа нечемність ваших слів
Його, на щастя, не терзала.

Коли він тяжко крокував
І затискав криваву рану,
Ваш лист його іще шукав,
Іще було, на щастя, рано.

Коли на камінь він упав
І обірвала смерть дихання,
Він все іще в руках не мав,
На щастя, вашого послання.

Ще повідомлю вас при цім,
Що, загорнувши в плащ-палатки,
Вночі у скверику міськім
Зарили ми його останки.

Стоїть із бляхи зірка там,
Тополя — в позі вартового...
А втім, забув я — певно, вам
Усе це зовсім ні до чого.

Нам лист уранці принесли...
Через відсутність адресата
Його перечитали ми —
Ви вже пробачте нам, солдатам.

Можливо, з пам'яттю у вас
Не все гаразд — не дорікаю...
Від імені полка в цей час
Я зміст листа вам нагадаю.

Ви написали, що вже рік,
Як з мужем іншим ви знайомі,
Що попередній чоловік
Вам непотрібен в вашім домі.

Що вас біда не обійма,
Що живете, немов на святі,
Що вам потреби вже нема
У лейтенантським атестаті.

Щоб він листів од вас не ждав
І вас не турбував би знову...
От саме так: «не турбував»...
Ви злісного шукали слова.

І все. І більше ні слівця.
Ми терпеливо прочитали
Всі ті слова, що для бійця
Ви в час розлуки відшукали.

«Більш не турбуй». «Муж». «Атестат»...
Та де ви душу обікрали?
Та він же був солдат, солдат!
Таж ми за вас з ним помирали.

Я не беруся тут судить,
Не всі в розлученні страждають,
Не кожен може вік любити, —
В житті, на горі, все буває.

Та не збагну я: як, чому,
Не боячись причини смерті,
Ви так спокійно нам чуму
На фронт відправили в конверті?

Ну хай не милий, хай любить
Ви вже не в силі — вам байдуже.
Хай з іншим будете ви жити,
Бог з ним там, з мужем чи не з мужем.

Але солдат не винен, ні,
В тім, що відпустки він не знає,
Що вже три роки на війні,
Вас захищаючи, страждає.

Що ж, написати ви не змогли
Слів хоч гірких, та благородних.
В своїй душі їх не знайшли —
То попросили б де завгодно.

В Вітчизни нашої таж єсть
Жіночих душ ясних немало.
Вони б для вас зробили честь —
Рядки ті вам би відшукали;

Вони б знайшли слова незлі,
Вони до горя не байдужі.
Від нас уклін їм до землі,
Уклін за їх великі душі.

Не вам, а тим жінкам якраз,
Від нас відлученим війною,
Ми хочем написать про вас,
Хай знають — ви тому виною,

Що їх мужі на фронті, тут,
У душах борючись з собою,
З тривогою, буває, ждуть
Листів із дому перед боєм.

І сумнів нас не промина,
Гіркіта душі нам коробить:
А що, коли не ви одна,
А що, як ще хтось так ізробить?

На правий суд жінок своїх
Ми пошлемо вас. Ви брехали
На них. В конверті сумнів, гріх
Ви нам спокійно надіслали.

Хай не прощають вам вину,
Що душу утлу ви ховали,
Що ви за жінку, за жону
Себе так довго видавали.

А бувший муж — йому не час, —
Убитий він. Живіть святково.
Вже мертвий не образить вас
В листі необережним словом.

Живіть, не бійтеся вини —
Йому не жити, не писати
І, повернувшись із війни,
Не буде з іншим вас видати.

Не бережіть в душі образ,
Ще за одне пробачте — й досить:
Що пошта буде ще не раз
Його листи до вас приносить.

Бо у листів повільна путь,
А кулі мчать несамовито.
Листи у вересні прийдуть,
Його ж іще у липні вбито.

Там, певно, з кожного рядка
До вас довіра й хвилювання —
То ж я від імені полка
Беру назад його послання.

Прийміть же у кінці від нас
Презирство наше на прощання.
Із неповагою до вас
Покійного однополчани.

*За дорученням офіцерів полку
К. Симонов*

Як тобі дорогий твій дім,
Де тебе росіянин ростив,
Де брусована стеля в нім,
Під якою в колисці плив;

Як тобі із дитячих літ
Дорогі в ньому стіни, піч
І підлога, де прадід, дід,
Батько тупцями день і ніч;

Якщо милий весняний цвіт,
І солодке гудіння бджіл,
І під липою сотню літ
Тому
вкопаний дідом стіл;

Як не хочеш ти, аби діл
В твоїй хаті фашист топтав,
Умостився за дідів стіл
І дерева в саду зламав...

Як тобі дорогі з малюка
Груди мами в цю мить щемку,
Хоч нема в них давно молока, —
Можна лиш притулити щоку;

Як нестерпно тобі, аби,
Вдершись в хату, фашист-чужак
Матір в зморщені щоки бив,
Згрібши косу в тупий кулак;

Щоб ті руки, яким ти рад,
Що в колиску клали тебе,
Прали шмаття, що носить гад,
Слали постіль йому тепер...

Якщо батька ти не забув,
Що гойдав тебе на руках,
Що хорошим солдатом був
І в карпатських пропав снігах,

Що загинув за Волги плин,
За Вітчизну — безсмертну Русь;
Якщо ти не хочеш, щоб він
В домовині перевернувся,

Щоб солдатський портрет в хрестах
Взяв фашист і на діл зірвав
І у матері на очах
На лице йому наступав...

Як не хочеш віддати псам
Ту, з якою удвох ходив,
Ту, яку цілувати сам
Не наважився, — так любив, —

Щоб фашисти її силоміць,
Заголивши, живцем взяли,
На долівці в кутку горілиць
Втрюх по-варварськи розп'яли;

Щоб забрали ці три кати
Через стогін, ненависть, кров
Все, що свято деліяв ти
Й чоловіча твоя любов...

Як не хочеш, щоб взяв навік
В тебе збройно фашистський звір
Маму, милу, будинок, двір,
Що Вітчизною ти нарик, —

Знай: рятунку немає ніде,
Якщо ти його не знайдеш;
Вбивцю з світу ніхто не зведе,
Якщо ти його не уб'єш.

І допоки його не вбив,
Про любов не шукай ти слів,
Називати той край, де жив,
Батьківщиною щоб не смів.

Хай фашиста убив твій брат,
Хай фашиста убив сусід, —
Це сусіда і брат твій мстять,
А тобі правуватись не слід.

Чужій спині тебе не сховать,
Із чужої гвинтівки не мстять.
Як фашиста убив твій брат, —
То це він, а не ти солдат.

Так убий фашиста, щоб він,
А не ти у землі лежав,
Щоб по ньому ударив дзвін,
В його хаті весь рід ридав.

Він хотів так, його вина, —
Дім його хай жере вогонь,
І нехай не твоя жона
Овдовіє — нехай його..

Його мати, а не твоя
Гірко плаче нехай за те,
Не твоя, а його сім'я
Безнадійно додому жде.

Так єдиного хоч рази!
Хоч єдиного ти згуби!
Скільки стрінеш його разів,
Стількикратно його убий!

БЕЗІМЕННЕ ПОЛЕ

Ми знову зазнали поразки,
Як це вже бувало не раз,
І сонце неслави криваве
Заходить за спинами в нас.

Ми мертвим очей не закрили,
Повинні ми вдовам сказати,
Що ми поспішали, не встигли
Останню їм шану віддати.

Не в чесних солдатських могилах —
Лежать на дорозі курній.
Та, мертвих віддавши нарузі,
Живі ми, товаришу мій!

Неправда ж, ми так і розкажем
Їх вдовам і їх матерям:
Ми кинули їх на дорозі,
Зарить було ніколи нам.

Здається, ти слухать не можеш?
Рукою розмахуєш ти...
За слів гіркоту полинову
Прости мені, брате, прости,

Не гнівайсь на мене даремно,
Я з горя кажу ці слова,
Я знаю — собою ти важив
Пліч-о-пліч не раз і не два.

Я знаю — життя те, що мати
Зуміла колись тобі дати,
Беріг ти в суворій надії
Його подорожче продати.

Либонь, народився в сорочці,
Якщо ти ще й досі не вмер,
І легше, їй-право, померти,
Ніж люто каратись тепер.

Ти можеш мені відповісти,
Що заздриш загиблих судьбі,
Що сраму полегли не імуть, —
Ні, імуть, скажу я тобі.

Ні, імуть. Глухими ночами,
Як тільки почнем відступать,
Воскреснувши з праху, за нами
Ті мертві солдати зорять.

Солдати далеких походів,
Що впали в запеклих боях,
Вслухаються гнівно й суворо,
Як тужить підводами шлях.

І, витримать більше не в змозі,
Здається, я бачу вночі —
Встають всі полегли Росії,
Полеглим сурмять сурмачі.

Беззвучно гримлять їхні труби,
Невидимі їхні сліди,
Словами беззвучних наказів
Їх ротні шикують в ряди.

Не хочуть вони залишатися
В забутих могилах своїх,
Щоб люті ворожі гармати
Безкарно повзли через них.

У біло-зелених мундирах,
Благословенні Петром,
Мертві преображенці
Шикуються мовчки кругом.

Плачуть сиві капралаи,
Ріжок закликає в похід,
Уперше з Полтавського бою
Вони вирушають на схід.

Із-під фортець Ізмаїла,
Дарма що не знав ретирад,
Понуро бреде останній
Суворовський мертвий солдат.

Гримлять барабани в Карпатах,
І труби над Бугом ревуть,
Мертві сибірські роти
Під Перемишлем встають.

На посторонках зотлілих
Назад через Німан і Прут
Артилерійські коні
Розбиті гармати везуть.

Ти чуєш, товаришу, чуєш,
Як мертві за нами ідуть,
Ти чуєш, не тільки нащадки,
Нас предки за відступ клянуть.

Давай же дамо собі клятву,
Що більше ні кроку назад!
Щоб знову не йшли за нами
Ці тіні безмовних солдат.

Щоб там, де спинилися зараз, —
На схилах убогий лісок,
Струмочок оцей в пів-аршина
Та ще прибережний пісок, —

Щоб ця, невідома раніше
Земля, що життя нам дала,
Та стала тим місцем останнім,
Куди ота нечисть дійшла.

Хай поле оце безіменне,
Де випало нині стоять,
Тією твердинею стане,
Якої фашистам не взять.

Адже ж і в Можайськiм повіті
Знали лиш назву села,
Яке уже потім Росія
Бородіном нарекла.

ПІХОТИНЕЦЬ

Темніє. Димом і громами
Кінчає наступ денну путь.
І в селищі, відбитім нами,
Не сніг — кривава каламуть.
Біля криниці, де гостинець
Нам — струмись чистотої води,
Присів спочити піхотинець
І дивиться назад, туди,
Півкілометра де від хати
Ми підвелись на повен ріст
І під стогримний гул гармати
Пішли до бою через міст.
І зрозумів він у цю пору,
Що раз таких-то двоє гін
Він міг пройти, то, значить, скоро
Пройти всю землю зможе він!

КАРЕТНИЙ ПРОВУЛОК

Тут війна, знов зима за вікном розгулялася,
Чорнорєбрї руїни стирчать...
Добре, добре що-небудь, щоб ти здивувалася,
Нині б, мила, тобі написать?

Досі я не умів ні жалить, ні прощать-таки,
Добротою тебе не ласкав,
Викидав у розлуці гіркущі я жартики,
Злом від зла відбивався звикав.

Нині ж бачу не злою тебе і не впертою,
Наче при смерті, рідну таку,
Наче лист цей останній з журбою відвертою,
Наче всім поквитавсь на віку.

Завжди пісня російська одним починається,
Та неждано на інше зведе:
Знову дівчинкою, що ні з ким ще не знається,
Хочу нині побачить тебе.

Що не відає поки любові щасливої,
Не цілована ще й не жона,
Що покіль від жіночої долі мінливої
Ні покари, ні ласки не зна.

Ми в сусідстві жили. Але знаку секретного
Ти хлопчині подати не могла:
П'ять хвилин я пізніше виходив з Каретного,
Ніж навстріч ти Садовою йшла.

Кожен день п'ять хвилин, жодна з них
не повернеться;

Як складалась різниця, збагни.
П'ять хвилин не могла зачекати бсшкетниця,
В десять літ обернулись вони.

По-дорослому любиться вже й ненавидиться,—
Може, всі ті літа молоді
Я віддав би за те, щоб з тобою зустрітись
У Каретнім провулку тоді.

Я б тебе оберіг від жури, садинокості,
Від печалі, від зрад, від образ...
Втім, дурниці це все. Просто хочу в жорстокості
Бути добрим з тобою хоч раз.

Навіть в дні гіркоти я на долю не ремствую.
Як заведено, будемо жить...
Та сімнадцятилітнім я радив би, зрештою,
На оті п'ять хвилин поспішити.

СМЕРТЬ ДРУГА

Пам'яті Євгена Петрова

Неправда, друг не умирає,
Лиш поруч бути перестає.
Тебе шинеллю не вкриває,
З твоєї фляги спирт не п'є.

В твоїй землянці після бою
Застольну пісню не співа
І біля пічки жерстяної
Замерзлих рук не зігрива.

Але не все, що йшло за вами,
Не все, що поміж вас було,
Коли, прощаючись, ховали,
З останками його лягло.

Його терпіння, й непокору,
І гнів у спадок ти дістав,
Подвійного чуття і зору
Довічним власником ти став

Любов — це право за жоною,
Листи і спогади — синам,
Дороги, спалені війною, —
Це зостається друзям, нам.

Іще ніхто не знає ліків
Проти смертей, немає їх.
Все важча спадщина велика
І коло вужчає живих.

Завдай вантаж отой на спину
І йди на штик і на вогонь,
Назустріч ворогу неспинно
Неси його, неси його!

Коли ж і ти нести не зможеш,
Зложивши голову свою,
На себе візьме твою ношу,
Хто виживе у тім бою.

І хай тебе не бачив навіть,
Він прийме з третіх рук усе
І мсту твою, твою зненависть
До перемоги донесе.

ЧУЖА ДУША

Недобру жінку він кохав,
Хоч сам і добре серце мав,
Був з ворогом сміливим,
А з другом — не мінливим;

Міг бути вірним другу,
В біді подати руку,
Піднять в атаку роту,
Грудьми стать у негоду!

Розумним був і був простим,
Вітчизні вмів служити,
Та одного в житті своїм
Лише не вмів зробити:

Відсунуть поглядом на мить,
Розгледіти людину,
Ту, що живе із ним і спить,
Обідає щоднини;

Що від початку й завше
Була йому найближча,
Життя його зламавши
І честь його зганьбивши...

А та, з якою жив, вона —
Ручаюсь, та людина
Так досі, мабуть, і не зна,
Що значить-то: «дружина».

Свої лиш ручки, ніженьки
Любила і жаліла,
А більше нічогісеньки
На світі не уміла.

Ні жать, ні сіяць, ні косить,
Ні думать, ні дітей носить,
Ані доглянути тоді,
Як він стогнав ночами.
Ані підтримати в біді
Звичайними словами.

Згадаю, жах бере мене, —
В житті у неї на одне
Уміння стало й сили —
Звести його в могилу!

А друзі чом не помогли?
Це ти і я, — де ми були?
Мовчали, помічали
Та скрушно все зітхали:

Чи зручно нам без втриму
Торкатися інтиму?

Що ж, так і не торкнулись,
Коли помер — проснулись!

ТАРАС БУЛЬБА

На цьому кінчати і оповідь час.
А сонце багряне висить над степами.
В диму задихається сивий Тарас,
Якого зв'язали кати ланцюгами.

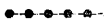
Розкошлані груди хриплять на кострі,
А племін до плеч богатирських сягає.
Зорить він туди, де на синім Дніпрі
Козацьке знамено на вітрі ширяє.

Крізь полум'я й дим курінним він гука:
Рубатись повік з бусурманськими псами,
Щоб гостру шаблюку тримала рука,
Коли ми виходим на герць з ворогами!

Згадаєм Тараса і пісню зведем,
Як кулі свистіли над збуреним прахом,
Як трое танкістів згоріли живцем,
Не здавшись в неволю, над Київським шляхом.

Я знаю — Вітчизна їм силу дала,
По-справжньому кров їм Тараса служила.
Я знаю — вона в ті години текла
В їх чорних, набухлих від полум'я жилах.

Шапки над загиблими знімем не раз.
З батьками бувало і з нами буває...
...Палає над урвищем сивий Тарас,
І полум'я вуса йому обпікає.

Коли доводилось повзти
Під муром полум'я мені,
Я думав: слава богу, ти
Далеко, а не в цьому вогні;
Як добре, що не разом ми,
Що ти десь там, де тихий сад
І тихий дім, а не громи
Страшних, сліпучих канонад;
Ти там, де клени золоті,
Я тут, де палахтить броня,
Як добре, що в своїм житті
Не знатимеш такого дня!

Та варто нам зустрітись знов,
І прагну я, щоб кожну мить
Ти тут була, де лється кров,
Де бій клекаче і гримить,
Щоб їла мій солдатський хліб,
За мною йшла, як тінь моя,
Щоб сліпнула, коли я сліп,
Щоб мерзнула, як мерзнув я,
Щоб страхом був твоїм — мій страх,
Щоб гнівом був твоїм — мій гнів,
Мій голос на твоїх устах,
З моїх злетівши, — щоб дзвенів,
Щоб не озвався побратим,
Товариш у важкій судьбі,
Недобрим словом і крутим:
— Я — друг! А хто вона тобі?
Та ж не вона з тобою йшла
В атаку, в смертну гуркотню,

Та ж не вона тебе спасла
Пораненого із вогню.
Ти з нею нині, а тоді
Ти з нами був, і всі фронти
З тобою в горі та в біді
Не їй судилося пройти!

Щоб я сказати міг йому:
— Так, ти не бачив, як вона
Згорталась грудкою в диму,
Загинути за нас ладна;
Так, ти забув, що біля нас
Була вона в найважчі дні,
Що врятувала — і не раз —
Тебе, заляклого в огні;
Як ми скидали знов бинти,
Знаходили трофейний ром,
Вона — її не бачив ти —
Сиділа з нами за столом.

Був друг у мене, побратим,
Людина чарівна,
Та бачились ми рідко з ним,
Що вдіяти — війна.

Ми роз'їжджалися не раз,
Таке було життя.
Та дружба там не напоказ,
Де справжні почуття.

Такий не плаче, що дано
Нам розійтися знов;
За мене питиме вино,
Та мовчки, без промов.

Не розцілує при юрбі,
Щоб бачили навкруг...
Так звідки знати це тобі,
Що він — мій перший друг?

Що з ним пройшли ми чорні дні,
Палючий небокрай,
Що в пеклі з ним були на дні...
Що ж, не для друзів рай.

Приїде раптом у Москву,
Розмова наша ось:
— Ти ще живий? — Та ще живу!
— Коли ж ми зберемось?

Не можеш, чортів сину, знов,
Забув своїх, авжеж...
Не гнівайся! Ходи здоров!..
Чи не до неї йдеш?

До неї? Жди. Я завтра сам
Зайду до вас на чай.
Та ні. Й без мене добре вам.
Привіт передавай.

А втім, не треба привітань.
Ми — друзі, а вона
Мене не знає, як не глянь;
Бувай же, старина!

Це так! Не знаєш ти його,
Товариша мого,
Ні слів його, ні діл його,
Ні вірності його.

А він би міг розповісти
Про тебе й при тобі,
Ким стати не зуміла ти
В моїй важкій судьбі.

Він свідок ревнощів моїх,
Болючих, як нарив.
І, правду кажучи, за них
Тебе він не любив.

Був друг у мене, побратим,
Людина чарівна.
Та бачились ми рідко з ним,
Що вдіяти — війна.

Тепер печалитися час,
Та серце не сліпе —
Він був людиною, хоча
І не любив тебе.

Давай з тобою пом'янем
Його на самоті.
Вином гіркі слова зап'єм,
Як при його житті.

Отим вином, що він привіз,
Коли в Москві гостив.
Не треба тільки сліз. Він сліз
Найбільше не любив.

СИНАМ

Не раз нам в очі смерть дивилась.
Став скоро звичний милиць скрип.
Свій дім, було, самі ж палили
І друга гріб несли, мов схлип.

Того, хто чесно шлях долав цей,
Зігнути тяжче, ніж зламати.
В якій іще нас можна плавці
Перестопить? І чим злякати?

І якщо битва насува —
Хай знов ми горе пересорем,
Та наших доль крутим повторам
В синівських долях — не будуть!

ФЛЯГА

Коли в останню путь
Ти проводиєш друга,
У дружбі, не забудь,
Посмертна є послуга:

Нехай в прощальний час
З ним зброя не лишиться,
Вона іще не раз
На фронті знадобиться.

Та флягу ту, що з ним
Усі пройшла дороги,
Над вухом ти струси,
Щоб ожила волога,

І, як ударить в дно
Зелений хміль солдатський, --
На два ковтки вино
Ти розділи по-братськи.

Один ковток за тих,
Хто більше не озветься,
І, звісно, за живих, --
Хай довше їм живеться.

А другий ти не пий.
Затамувавши тугу,
Ти флягу ту зарий
У землю разом з другом.

Щоб у жаданий строк
В день перемоги з нами
Він випив свій ковток
Холодними губами.

ДАЛЕКОМУ ДРУГОВІ

І цей зустрінеш рік без мене знов.
Коли б збагнуть ти до кінця зуміла,
Коли б ти знала про мою любов,
До мене б ти на крилах долетіла.

Удвох з тобою ми були б тоді,
Хуртеча б твоїм голосом співала,
І відсвітом у крижаній воді
Твоє обличчя миле промовляло.

Коли б ти знала, як тебе люблю,
Ти б усю ніч, до ранку наді мною
Схилялася в землянці, де я сплю,
Всі сни мої заповнивши собою.

Коли б я міг, коли б я тільки міг
В осяянні нас поєднати дивнім,
Сказати міг: переступи поріг,
Будь безтілесна, люба, невидима,

Та ні на крок не кидай одного,
Лише про тебе, про одну-єдину
Хай трепетний нагадує вогонь
І снігу вільний лет у хуртовину.

Поглянь, незрима, як душа жива
До тебе озивається бентежно,
Як тяжко я народжую слова,
Як нестерпуче я від них залежний.

Нечасто тут звучить твоє ім'я,
Віч-на-віч я із тугою й журбою.
Та вже коли мовчу — мовчу про тебе я,
І простір навкруги заселений тобою.

Куди не кинусь я, одну тебе ловлю,
Одну тебе лиш спраглими очима.
О, зрозуміла б ти, як я тебе люблю,
Коли б хоч день один тут прожила
незримо.

Але без мене ти і цей стрічаєш рік...

ЛЕТАРГІЯ

Був малим. Бабуся розказала,
Як дівча в могилі ожило,
Як воно знемялено ридало,
Як це страшно для живих було.

Як, почувши незвичайні звуки,
Із могили пагорб враз зняли
Й вираз жаху, нелюдської муки
На її лиці спостерегли.

Хворів я. Уже втрачав надії.
Рідну ж ньеньку про одне просив,
Щоб мене на зло тій летаргії
Двадцять днів ніхто не хоронив.

Вже любов прощається із нами,
Йй не жить. Це знаєм я і ти.
Просить вона спраглими губами
Допомоги. Як їй допомогти?

Завтра серце відлунить востаннє.
А після, осіннім мокрим днем,
Кинувши землиці на прощання,
Хрест на ній поставим і підем.

Ну а раптом це поспішна дія,
Раптом нас покинуть не змогла
І не смерть її, а летаргія
В мертвий світ підступно завела?

Ми уже готуєм виправдання,
Круглі, одрихтовані слова.
А вона ще в полум'ї страждання
Щось до нас шепоче, півжива.

Наслухай її, поки не пізно,
Чуєш ти, як прагне вона жить,
Як нас молить — трепетно і грізно —
Двадцять днів її не хоронить.

ДІМ У ВЯЗЬМІ

Я знав у Вязьмі ветхий дім.
Одну лиш ніч жили ми в нім.

Ми їли те, що бог послав,
Пилю, що наш водій дістав.

Пекла свинцем нічна пільма.
Хтось ніч прожив, когось нема.

Та певен я, що в смертний час
Він за столом побачив нас.

В ту грізну ніч смертей і ран
Ми всі забули про обман,

Про те, як можна быть скупим,
Тремтіти над майном своїм.

Життя в ту ніч веліло нам:
Все навпіл — кров і хліба грам.

Я знав у Вязьмі ветхий дім.
Тлів прах його в диму гіркім.

Нелегко буде в мирні дні
Знайти вуглини цегляні.

Та ми на згарищі рудім
Гуртом відродимо цей дім

З такою ж пічню і столом
І навхрест виклеєним склом,

Аби в цім домі все було
Таким, як серце зберегло.

Коли, можливо, хтось із нас
Сорочки другові не дасть,

Хліб не поділить пополам,
Набреше нам, чи зрадить нам,

Чи, ласий до чинів гучних,
Забуде друзів фронтових,

Ми суд солдатський зберемо,
В цей дім його ми зашлемо.

Хай марить там від самоти,
Неначе вранці в бій іти,

Немов, як бреше в судний час,
То бреше він останній раз,

Мов хліба в нього не бере
Той друг, що ввечері помре,

А він лиш пальця подає
Тим, хто за нього кров пролле.

Хай тільки сором замість нас
Посидить з ним у пізній час.

Нехай зіниці скажуть нам,
Чи був за тим столом він сам.

Якщо не був — наш дружній стан
На одного тіснішим став.

Коли ж він справді там сидів,
Тоді не треба зайвих слів.

Відчує все він, що здобув,
Хай просто скаже: — Я там був.

Знов сумую останні три дні
За тобою, гірке моє горе.
Видно, бог на покару мені
Сповиває туманами море.

І, замішаний в нашім житті,
Знову хоче з'єднать нас на роки,
І карає мене в самоті,
Насилаючи мряки і мроки.

Кожний досвіток, наче сльоза,
Ждану зустріч з тобою пророчить.
А шалена безбожна гроза
З півпуті завертає щоночі.

Ну а льотчику й знати не слід,
Що я сам — винуватець усього,
А вчорашній до тебе політ
Просто був ще не бажаний богу.

В чужому місті, на землі чужій
Ми обжили удвох притулок свій
Без суєти, нарешті, без гостей,
Без телефону, друзів і вістей.
Віч-на-віч можем цілий день прожити —
І, слава богу, нікому дзвонить.
Мокрицею у нас життя було,
На сорока ногах воно повзло.
Коли журба — подзвонить хто-небудь,
Коли нудьга — враз гості розженуть,
Погиркаємось — вип'єм за столом,
І легше помиритись під хмільком.

В чужому місті, на землі чужій
Ми обжили удвох притулок свій.
Як на зорі тоді, сьогодні знов
Безпомічно росте у нас любов.
Ступає від стільця і до вікна,
Немов дитя мале, іде вона.
Ми дивимось, її отець і мати,
Готові, як схитнеться, упіймати.

Не забуваємо ніколи,
Що черга в кожного своя,
Що смерть, мов келих той по колу,
Навколо столу кружеля.

І не тому тобі прощаю,
Що вже не пам'ятаю зла,
А через те, що підступає
Все ближче келих вкруг стола.

ДРУГОВІ

Тібе навик взяла війна...
Та жінка ще не зна нічого:
Ми містом бродимо, — вона
Про тебе згадує — живого.

І чим полегшить їй біду?
Можливо, завтра серед бою
І я зненацька упаду,
Зрівнявшись долею з тобою.

І буде друг мій фронтовий,
Як я, знайшовши адресата,
Вже іншій жінці:
«Він живий...» —
Неправду втомлено казати.

Печальна, друзі, доля в нас:
Ми все збагнем і не осудим, —
Та їй про мертвого не раз
Нагадувать невчасно будем.

Не ми врятуємо її —
Хтось інший в надвечір'я гоже
Простягне руки їй свої
І мертвого забудь pomoже.

МУЗИКА

1

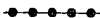
Сусідом школі музикальній
Раз довелось бути мені.
То скрипки плавно і печально
Пливли, як риби в глибині,
То, ніби дощ затятий зранку
Журбу вливав у жолоби,
Галасував безперестанку
Один і той же звук труби.
А потім на роялі грали:
До-сі! Сі-до! Туди-сюди!
Немовби душу вибивали
З чийогось тіла назавжди.

2

Коли захочу я у п'єсі відтворить
Нудьгу,
яку, на жаль, буває невідвладно
Ні лікарю армійському скорить,
Ні жінчині, що нас зігріти ладна,
Ні навіть тій, яку обняти б рад,
Аби з далечини — їй крилонька для лету,
Оту гірку нудьгу, що третій день підряд
Так владно узяла всього мене в лабети, —

Я, знаючи, що стислість дорога,
Сім нот в епіграф виведу, а далі
Ремарку напишу: «Нудьга,
Внизу хтось грає на роялі».

Три дні живу в пустім німецькім домі,
Пишу статтю, немовби віз везу.
Я сам як перст, хоч, правда, є знайомі:
Моя нудьга та музика внизу.
Ідуть дощі. Затишшя. Раз на день
Земні громи лиш поколишуть небо.
Шофер загляне, вкотре заведе:
— Мащини треба вам? — Та ні, не треба.—
Шофер нудьгує також. Там, внизу,
Він на роялі розпинає руки
І кожен день витискує сльозу
Одним і тим же — піснею розлуки.
Він згоджувався, по дружбі, припинить:
— Постукали б, як облягло журбою... —
Та пісня ця проста у першу ж мить
В жорстокій тузі обнялась зі мною.
Такими, видно, піднялись ми в лет.
Печалимося й плачем від простого.
І для солдата — університет
У ці хвилини просто ні до чого.
Він слухає розстроєний рояль
І пісеньку попутника сумного.
Йому до сліз себе самого жаль,
Мов щастя відвернулося від нього.
Тоді йому здається, що помре,
Що й з ним оте усе, що в пісні, буде,
Світ невмолима куля забере,
Дружина вірна геть його забуде.
Ні, попросить шофера — сил нема.
Твоя тут влада. З далини страшної
Почуй усе, постукай там сама,
Хай пісня тут не тужить наді мною.

Ми з племені, що як надумало
Дружить, — то уміє дружить.
І жодної форми минулого
Не прийме для слова «любить».

Ну що ж, спогадай мене мертвого —
Бідова моя голова —
Не осінню сорок четвертого,
А років раніше на два.

Де мужність не раз уже виявив,
Де строго, по-юному жив,
Скипав од кохання, як пінява, —
Кохання ж і не заслужив.

На мить уяви: я на Півночі,
Кохаю в заметах сипких.
Смертельне поранення вимучить,
Щоб я і довіку затих.

То як же душа не розколеться
Од тих несподіваних слів,
Коли ще не далі околиці
Я серце твоє захопив.

Коли за горами, за долами
Любив тебе хтось у той час.
Коли із вогню та у полум'я
Тебе метеляло між нас.

Тодішній помер я — домовимось,
І квит. Зостається мовчать.
А з нинішнім — стрінемо провесінь,
Щоб знову розмову почать.

НІМЕЦЬ

Холодна сцена у Берліні.
Співав там німець, мов із пам'яті
Він повертав роки нетлінні
Повік незгаслої Іспанії.
На тій землі він був поранений.
І, звинувачений у зраді,
Гестапом страчений зарання він,
Але не зломлений насправді.
Блідий, немов воскреслий з попелу,
Стояв він вірою і правдою.
Котилась, як відлуння Опору,
По залу пісня канонадою.
Він над уламками Берліна
Співав те ж саме, що в Іспанії,
Що в семирічній карантині
Було стражданнями обпалене.
Мінялись оболонки тіла,
І рухи, й паспорти, і гасла.
Але в душі не перетліла,
У серці пісня не погасла.
Вона, в катівнях огрубіла,
Вона, простуджена в негоду,
Вона, рубцьована й змарніла, —
А все ж явилася народу.
Вона долинула до залу,
Теплом повіявши на холоді.
Одні, впізнавши, заридали,
А інші погляди відводили.
Тим, хто віддав її на муки,
Вона докірливо мовчала

І положила тихо руки
На плечі тих, кого впізнала.
На ній була та сама одіж,
Немов з'явилась прямо з фронту:
Плащ і шкірянка, а насподі
Ще й тельманка з значком Рот фронту.
Той, хто співав її, здавалось,
Ішов на бій, як там, в Мадриді,
І губи, вогнищем зігріті,
Сердець пробуджених торкались.

Ми вдвох з концерту повертались,
Обнявшись, як солдат з солдатом,
По тих зруйнованих кварталах,
Де я пройшов у сорок п'ятім.
І мовчки він ішов зі мною
Над кам'янистим кладовищем,
Не так давно ще взятим з бою,
А нині — просто попелищем.
Я співчуттям пройнявсь нестерпним
До нього, німця, як до брата, —
Що не зумів у тридцять третім
Свою країну врятувати.

ЧЕРВОНЕ ТА БІЛЕ

Мені в цей день була обіцяна
Поїздка до кварталу негрів,
Що серед міста — ніби тріщина,
Грузьке, кіптяве царство нетрів.
То рана, що незарубцьована,
То болі, що незаліковані
Ні боротьбою Джона Брауна,
Ні Бічер-Стоу, ні Лінкольнами.
Жили в готелі ми комфортному,
Куди (кажу це не для рими)
Пройти не так і просто кожному
Повз охорону під дверима.
Там щодобово на рекламі,
Яка виблискує яскраво,
Віншують важно номерами
Тих, що на номер мають право.
Тих, родовитих, знаменитих,
Що їх зустрінеш тут щодень ти:
Два королі із недобитих
І три бразільських президенти,
П'ять —
із дрібних країн, до речі,
І, безперечно, містер Черчілль.
І от в готельний дім-святимище,
Що знехотя, та нас впустив іще,
Зайти повинна білим днем,
Щоб повезти мене в Гарлем,
Одна
знайома
негритянка.

Сказав я:

«Чи не краще, бач,
Як ми самі до неї спустимось?»
Та пояснив перекладач,
Що цим помилки ми припустимось,
Бо може виникнути з того
Химерна думка і потворна,
Що я вважаю непристойним,
Аби зайшла в мій номер чорна.
«Та я ж радянський!» —

«Тим і краще,

Тому й підніметься до вас вона,
Щоб серцем всім відчути вашу
Радянську солідарність класову».
Годину в номері сидів я ще.
Тоді з'явилась провідниця,
Немолода, ледь-ледь сивіюча,
Спокійна усмішка іскриться.
Учителька — у себе в школі,
А тут — швейцара погляд темний,
А тут — лише зусиллям волі
Пройшла крізь стрій вона готельний.
Ми троє в ліфт зайшли порожній.
Ліфтер натис на кнопку зло.
І, ніби в паніці, тривожно
Побігли цифри на табло.
Як завжди, гамірний, та прісний,
Був вестибюль увесь задимлений
Й чекав когось у сотнях крісел,
На перехожих і не дивлячись.
Як завжди.

Але він в цей час
Побачив нас, побачив нас!
Як він дивився, вивернувши голови
І не донісши до ротів сигар,

Немов зустрівши на майдані голого,
Немов діставши ножовий удар...
Були ми двоє білі. Чорношкіра
Посеред нас була вона.
Від інших на відміну, віра
Червоною була

на трьох одна.

Під руки взявшись, ніби із сестрою,
Ми йшли сміливо

крізь ворожу силу,

Крізь сотні білих

ми, червоних трое, —

Неначе всім їм ляпаса вліпили.

Я шкірою відчув тієї миті,

Інакше відчувати я не міг:

«Якщо людей на кольори ділити,

То на червоних — нас

і білих — їх».

На білих — тих, що всім вони відомі,

Що їх назвати важко і людьми,

На білих — тих, у розумінні тому,

Яке з дитинства пам'ятаєм ми.

На білих — тих, що в Африці, в Європі,

Червоні, ми, прорвавшись крізь пільму,

Розіб'єм врешті-решт на Перекопі

І в море скинем з берега в Криму!

Я в емігрантський дім попав
В свят-вечір, під різдво.
Мене сливе ніхто не знав.
Я мало знав кого.

Господар цих гостинних стін
Всіх, кого міг, позвав:
Радянський паспорт завтра він
Одержувати мав.

Сам консул був. Японський дім
Ковчега був повніш.
Душа жила російська в нім, —
На стіл — останній гріш.

Серед різдвяних тих гостей —
Мужчин, побляклих дам,
Напевне, люди всіх мастей
Були зі мною там:

Тут був картяр, і спекулянт,
І продавець собак,
І просто драний емігрант,
Бідака-неборак.

Коли вино раз п'ять крізь зал
Пройшлося вздовж столів,
Господар дуже тихо встав
І так стояв без слів.

В його руці бокал вина
Тремтів. І він тремтів:
— Панове, Русь... Вона... До дна! —
І заривав при тім.

І враз повірив я йому,
Як тільки вірить вмів,
Хоч і не знав, хто він, чому
Покинув край батьків.

В якій тинявся чужині,
Чим тридцять років жив
І справедливо тут чи ні
Прощення заслужив?

Ні, я повірив не сльозам, —
Хто ж не пролле сльози? —
А вицвілим старим очам,
Де вже нема грози.

Але, як хмарка після злив,
Грози останній слід,
Відбилось світло інших нив,
Засяяв інший світ;

Із баржі крик, що в даль шуга,
І волзька ринь з піском,
Безмежна туга, як жага,
За житнім колоском,

За піснею, котру водив
Отам бог зна й коли,
Яка в Харбін, Шанхай, сюди
Брела слідом з імлі.

Гірки б так виплакать думки...
Та їх не подолать,
Немов обручку, що з руки
Ніколи вже не знять.

Було все звичне і просте,
Ножів, виделок стук...
«Панове», — навіть слово те
Не дивувало слух.

Господар сам, що, як ножем,
Мені у груди ткнув,
Став знову просто дідусем,
Що, випивши, сплакнув.

Ще від банкету дім дрижав,
А я — в кутку, в тилу...
Босоніж ген моя душа
Ішла по битім склу.

До тої жінки, що видав
Завжди одну, одну,
Котру я часто покидав,
Як рідну сторону.

Що не з добром була сама,
Кохала, ні, — бог зна...
Вітчизни ж другої нема —
Лиш тільки ця, одна.

А може, творить білий світ
Звичайний суд судьби.
Там в шані свій законів звід,
Свої святі карби.

І на судейським тім столі —
Закон: кохать повік
Ту жінку, на чий землі
Ти їй себе прирік.

І все на тій землі не так:
Мороз, то свист пурги...
За що ж бо любиш ти, земляк,
Берези та сніги?

А в домі відкривався бал —
Усі кутки гули,
За вальсом вальс розносив шал,
Здригалися столи.

Давно заривши свій талант,
Наемник за сто єн,
Тепер був сивий музикант —
Клубок з опухлих вен.

Я цілу ніч із ним сидів,
Не склеплюючи віч,
І мукою твоїх видінь
Був повен всю цю ніч.

Був дім чужий і зал чужий,
Чужий, безглуздий бал,
А він всю ніч мені служив,
Про тебе грав — не спав.

І, як вигнанець, слухав я,
Столом підперши лоб.
Далекий край мені сіяв
І прикордонний стовп.

І там, за ним, — знов рисочки
Лиця твого бринять...
Немов обручка, що з руки
Ніколи вже не знять.

Мене ти прагнула в ті дні
Затримать, щоб зоставсь...
Та ні з ким передать мені
Покутного листа.

І все одно в чужі краї
Твій відгук не дійде.
Я знаю, консулів твоїх
Немає тут ніде.

Якби змогла ти зрозуміть
Мій відчай...

Не відмов
Мене прийняти з грозоліть
В твоє підданство знов.

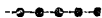

Скляна тисячOVERста товщина
В твоїм вікні постала від розлуки.
За ним застигли голоси і звуки, —
Німім той світ мій погляд протина.

Ось ти прийшла, присіла край вікна,
Всміхнулася комусь і встала знову,
Сказала щось... Про мене новина?
Яка вона? Не чую ані слова.

Яке ж бо неможливе те страждання,
Подавшись в даль, знов стать глухонімім!
А що, як нам обом на оправдання
Прийшла оця розлука в спільний дiм?

Ти пам'ятаєш вечір — чесну пору,
Коли, здавалось, скажем все в ту мить...
І раптом — скло. І губ нечутний порух,
Не чути, як і серце стукотить.

Люльку палю край столу,
Кінець трудовому дню.
Кланяюсь рідному долу,
Домашньому вогню.

Дахом над головою
Рук сплетіння твоїх —
Над втомленою юрбою
Всіх мандрівок моїх.

Вуркіт коряги
І тріск дров,
І не звертай уваги,
Я здоров.

Звиклий до палахкотіння —
Інших нема причин, —
Дивлюсь на живе боріння
Полум'я і дровин.

Вогонь — то жахне палання,
А то — дотліва ганьбою,
Схожий на мандрування,
А може, на клекіт бою.

Чи схожий на мандри циганські,
На блимання свічки в засланні,
Чи схожий на партизанські
Багаття на скелях Іспанії.

Вуркіт коряги
І тріск дров,
І не звертай уваги,
Я здоров.

Я просто дивлюсь, як дровина згоря.
А втім — правота твоя.

Я зараз не тут, при іншим
Багатті —
Душа у вогні.
А що, коли серцем ніжним
За це й полюбила чи ні?..

Я поховав любов і сам себе прирік
Їй пам'ятником бути на могилі.
З восьми рядків надгробок, збувши вік,
Сам на собі я вивів понад силу.

Як марафонець, на кінцевий пруг
Любов їх, не дихнувши, долетіла.
Але одвіявсь від кохання дух,
А тіло жить самотньо не схотіло.

Серед каміння я закам'янів,
Але прошу одне: — Не мацайте руками
І написів сторонніх на мені
Ви не робіть... Я все ж таки не камінь.

ЗУСТРІЧ НА ЧУЖИНІ

*Фронтовій бригаді театру
імені Ленінського комсомолу*

Нехай в Москві сухий, недобрий хтось,
А іншого картають справедливо,
Що він прилюдно вилаяв когось,
Когось там вислухав нетерпеливо;

А третього діла взяли в полон,
Він заховавсь на роки від знайомих,
І, як папуга, хриплий телефон
Знай бреше вам: «Його немає дома».

Та ти і сам, на строгий погляд чийсь,
Занадто вже квапливим став, сухішим,
А головне, говорять, що колись
Ти кращим був, — як ми усі, між іншим.

Та от на чужині, куди війна
Закинула тебе, як у безодню,
До тебе дійде слух, як новина,
Про москвичів, що прибули сьогодні.

В Москві, було, помітним ледь кивком
Вітались ви при зустрічах порою, —
А тут — хоч на машині, хоч пішком...
— Де, де вони? — І вже шофер з тобою.

Ти оглашаєш ніч гудком гучним,
Ти гониш в дощ стрибаючий свій «віліс»

В німецьке місто, в незнайомий дім,
Де москвичі, здається, зупинились.

Ти довго світиш фарою в двори,
Чужу там тарабарщину читаєш.
Немає перехожих, хоч помри,
І де цей дім, ніяк не відгадаєш.

Костьол, особняки, із темноти
Воріт вищання душу тобі крає.
Та от знайшов, знайшов, нарешті, ти,
Тебе вже по-російськи хтось гукає.

І відчиняють двері, й пізнають,
Якби в Москві, то, може, й не пізнали б.
— Ну як ви тут? — А ви, давно ви тут?
А ми оце вас тільки споминали...

О мова ця між нашими людьми —
Сердечна, добра й божевільна часом.
Як дивно, що в Москві і досі ми,
Я і вони, ми не дружили разом.

В жінок на кухні вже вогонь горить.
— Вечерять з нами лиш, бо, може, ще
від'їдем! —

В літах актор задиханий біжить,
Аби дістать горілки у сусідів.

Когось там будять, щоб ішов до нас
З гітарою. — Не проти? Поспівати.
— Та як тут проти! — Ну а зараз час —
За стіл скоріше просимо сідати!

Ми сіли всі до зсунутих столів,
І тісно нам, горілка в чашках чайних,

Шукаю я нових душевних слів,
Таких простих і зовсім незвичайних,

Щоб їм сказати, що не той я, ні,
Яким вони мене в Москві видали,
Що інший я. І не збагнуть мені,
Чому одне другого ми не знали!

Ще когось там будять і зовуть.
— Хай прийдуть всі, ми можем потіснитися.
Для всіх є місце, через те, що тут —
Росія, за порогом — за границя.

І от приходять жінка, ще зі сну,
З гітарою, взуття на босу ногу.
І вже співа, співа про давнину,
Про ямщика, про вітер і дорогу.

Про дім, про степ і про далеку даль.
Та пісня серце розрива на частки.
Російська наша зболена печаль,
Але й вона на чужині — як щастя.

Не відчувати б тільки самоти,
Почути мови акаючу ласку.
Скажи, цю ніч ти будеш берегти,
Як із дитинства материну казку?

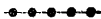
Скажи, скажи, ти не забудеш їх,
З ким ніч тебе звела з своєї волі,
Тобі і рідних, і тобі чужих,
І наших, наших аж до сліз, до болю?

Ти ж відтепер не будеш вдома там
Забудькуватим, серця не остудиш?

Ні, обіцяй! Ти обіцяй всім нам!
Скажи, не будеш? Ну скажи, не будеш?

Не відаю. В Москві зустрінетеся ви
І обміняєтесь байдужими кивками?
Напевне так, в киванні голови
Вся ваша приязнь. Як було між вами.

Та все ж таки крізь роки й заметіль
В душі мелькнуть не згаслі ще картини:
Гітара, ніч, російська ця артіль
На чужині холодній, мов крижина.

Зима сорок першого року, —
Яка ж то ціна їй, збагни!..
Та входить у моду потроху
Не згадувать
тої ціни.

І все ж, коли хуга нівроку
Окопні нагадує дні, —
Зима сорок першого року,
Як совість, проснеться в мені.

У пам'яті все на прикметі —
І друзів поділиш, бува:
Одні — окопались в Ташкенті,
А в тих за плечима — Москва.

Одним головне — уціліти
На цій смертоносній війні...
Слова оті цвяхами вбито
У пам'ять солдатську мені.

Хто жив з ними й вижив, — не буду
За давністю літ називать.
Та жарту того не забуду —
Не варто його забувать.

Не з тим, щоб ославить жорстоко, —
А душу пізнати до дна...
Зима сорок першого року, —
Як міра висока вона.

Про неї не все говорим, —
Старий пам'ятаючи гарт,
І нині мірилом суворим
Когось перевірити варт!

ДІМ ДРУЗІВ

В домі друзів, куди з легким серцем заходиш,
Де і з горя, і з радощів міг ночувать,
Де притулок дадуть, де гостинність знаходиш,
Там чим мають — то щиро тебе пригостять.
Де потискують руку — аж чується хрускіт;
Притаковлять дарунок в куток, не на стіл.
Де буває і густо, буває і пусто,
Як нема — то нема, чим багаті — навпіл.

В домі друзів твій успіх не перехвалять
І невдачам твоїм не ведуть строгий лік,
Тут, поки сам не схибиш, ніколи не зрадять,—
Що б не сталося — ти бажаний тут чоловік!
Тут, коли не розкажеш, — питати не будуть,
А наб'єшся на суд — буде правда гірка.
Тут браваду прощають, боягузтво — засудять,
На пихатість ідуть з прямою штика.

В домі друзів — відомі турботи і розпач:
Не вернувся з війни батько і чоловік,
Але горю чужому тут двері нарозпаш,
Хоч своє, мовчазне, — під замком цілий вік.
І не раз у житті, за якої негоди! —
Він тебе зігривав — дім оцей; і не раз
Він бував на житейським важкім переході
Мов «ензе» — недоторканий вірний запас!

Чим віддячу, дім друзів, тобі за щедроти?
Найдороччим усім, незабутнім усім?
Може, щоб не забув і борги, і добро ти, —
Домом друзів зробить назавжди власний дім?

Я хотів би присвятї зробити до вірша
Тїй родині, що в мене тепер на вустах, —
Та боюсь, там питають сердито: навіщо? —
А впізнати себе —
то впізнають і так.

ТРИ ВІРШІ

Пам'яті Бориса Горбатова

1

Друг помер мій — спіткала зненацька біда...
Як же бути і що маю далі робити?
Я ж не вірив ніколи, не знав, не гадав,
Що без друга такого колись випаде жити.

Був у мандрах, коли поховали його.
В день прощання не йшов за труною в жалобі.
А приїду — тепер запитати кого:
Де мій друг? Де зустрітися з ним?

Що він робить?

На квартиру до нього спішу — та дарма.
Є та вулиця, дім, двері — добре знайомі.
Є табличка з ім'ям — мільйонам відомим.
Є на жердці костур і пальтечко потерте,
Є його кабінет. Але друга нема,
Все тут є. Все нагадує точно і вперто,
Що друг жив, а тепер більше друга нема.

Ми любили удвох, щоби все — незагайно!
Говорили: «сідаймо», «дзвонімо», «співаймо»,
Говорили: «скажи», говорили: «читай»,
Говорили: «О п'ятій нуль-нуль завітай».
Маю звикнути нині до слова «він був».
На теперішній час — невмолиме табу:
Говорив, помагав, гостював, виручав,
Щоби я не тужив, — довго жить обіцяв.

Твої риси у пам'яті я збережу, —
Та ніколи тобі уже «ти» не скажу.
Мені кажуть, що маю звикати до змін:
І про тебе казати не «ти», але «він»,
Що «люблю тебе», треба змінити на «любив»,
Не «є друг», а «був друг» щоби я говорив.

Як це так? Я не знаю. Не згоден-таки!
Світло згаслої зірки доходить віки
Ще до нас. Що тій зірці до нас, до землян?
Ти добріший за неї, світив не здаля.
Та й мені на землі два життя не прожить,
На цей строк тебе стане —
маю дружбі світить.

2

Мовчки вмер, відразу, як від кулі, —
Вже нічий, лице уже бліде.
І стоять в почеснім караулі
Четверо немолодих людей.

Четверо, які не вірять в бога,
Проводжають раз і назавжди
П'ятого у небуття, в дорогу,
Звідки не вертаються, не жди.

Та в очах їх — віра незбагненна,
Що врятують, в смерті одберуть, —
Ніби на шинелі в час воєнний
Друга із оточення несуть.

Не старіє дружба, якщо справжня.
Небеса на поміч не покличе, —
З гуркотом, аж долі стане страшно,
Падає, як це дубам і личить.
За життя від бурі не здригається,
Смертю — з двох одною — обривається.

НАШ ПОЛІТРУК

Я сьогодні повідати хочу
Про політрука в нашій роті.
Він війну починав на кордоні
І поліг, перший раз, під Смоленськом.
В чорнім небі, коли він конав,
Не було й промінця перемоги.
— За Вітчизну на бій! — крикнув хрипло.—
В бій за Ста... — так смерть обрубала. —
Скільки б там і гіркої, й страшної
З цим ім'ям не лучилося правди,
Що ми потім взяли на плечі,
Це також була правда в ту пору.
З нею вмер він, пішов під кулі.

Він удруге поліг в Сталінграді
В перший день, в першу мить прориву,
Не уздрівши, як ми фашистам
Починаєм платити по заслугах.
Помираючи, інші люди
Шепчуть «мамо» і «боляче» стогнуть.
Скреготнув він зубами: — Прикро! —
Певно, більше за все на світі
Знать хотілось: як буде далі?

Третій раз він поліг під Курськом,
Коли ми їм хребет ламали.
День був люто спекотним. А небо —
Було синім. На плащ-наметі
Ми у затінку вбитого «тигра»
Помираючого примостили.

До землі притулившись щокою,
Він лежав і вперто слухав
Голос бою, що мчав на захід,
Свого останнього бою.

А четвертий раз він загинув
За дніпровською переправою,
На плацдармі, на п'ятачку.
Умирав від втрати крові.
Ми доставить його не могли
Знов на лівий берег Славутича.
Він долю не кляв, не лаявся.
Він був рад, бо, що не кажіть,
Помирає на правому березі.
Хоч побачив Дніпро уперше
Того ранку, в день смерті своєї.
Хоч родом на цей раз він
Був не київський, не полтавський,
А з далекої Караганди.

Мав політрук в нашій роті
Ім'я дивовижно довге.
За чотири кривавих роки
Війна його так подовжила,
Що в одному рядку не помістиш:
Іванов було в нього ймення,
І Гриценко, і Кондратович,
Акопян, Мурадов, Долідзе,
І ще раз Іванов, і Лацис,
Тугельбаєв, Слуцький, і знову
Іванов, і ще раз Гриценко.
На політрука в нашій роті
Нагородних писали гору.
Разів три-чотири вручали
Нагороди йому перед строем,

А частіш за все не встигали
Або десь у шпиталях вручали.
Дві відзнаки віддали сім'ям,
А одна, — ходить чутка, велика, —
Його ще й донині шукає...

Коли вмер четвертого разу,
Вже видно було перемогу.
Та війна залишалась війною,
І на довгій її дорозі
Ще багато разів він загинув.
Вісім раз ми копали могили,
Вісім тіл його ми зарили,
Тричі в російську, в російську, в російську,
І в українську, і в українську,
І ще один раз — у білоруську,
На сьомий раз — у братню польську,
На восьмий — в німецьку землю.

На дев'ятий раз — він не загинув.
Він дійшов до Берліна з нами,
З перев'язкою на голові
Він на сходах рейхстагу знявся
З нами разом, з ротою нашою.
І невидимо для сторонніх
Вісім політруків стояло
Поряд з ним, хто дійшов, з дев'ятим.
Саме так це було, тому що
Всю дорогу, чотири роки,
Кожен з них був душею роти.
А душа, як кажуть, безсмертна!
Не попи, а ми, комуністи,
Що безсмертна вона, говоримо,
Якщо вкладена в наші душі,
Якщо вкладена в наше тіло,

Якщо ми своє смертне тіло
Безстрашно спалили в огні
На війні Вітчизняній.

А де ж наш політрук дев'ятий?
Кажуть, що секретар райкому,
Кажуть, що бригадир у колгоспі,
Кажуть, що дипломат на Кубі,
Кажуть, що в житловідділ послали,
Щоб на совість усе, без обману...
Кажуть, що в Партійній комісії,
Аби відновить справедливість,
День і ніч сидів над паперами,
Що торкались живих і мертвих,
Що лишилися від тих недобрих,
Повних стільки біди часів...
Очевидно, всілякі люди
Його в різних місцях зустрічають —
Отож і по-різному кажуть.
Певно, він на війні був не тільки
В нашій з вами стрілецькій роті,
Певно, він був і в інших також,
Не скажу, що в усіх, та в численних,
Щастя наше, що так це було,
Щастя наше, що так воно є!

НІЧ ПЕРЕД БЕЗСМЕРТЯМ

На землі яванській,
що в тропічному мреві,
Хлопець вмер в жаротний
душний день січневий.
Вмер без покаяння,
не зронивши й звуку,
При стіні в'язничій
з темного бамбуку.
Вмер із ясним зором,
вмер із серцем чистим,
Вмер — як заповідано
вмирати комуністам.
А за крок до розстрілу,
в ніч свою останню,
Він побачив землю
в білому убранні.
Білі, як бавовна,
у снігу ялиці,
Сірі, ніби порох,
від осмути лиця,
В сніжних далях — Горки
(біль неутолений!),
Де в цей день січневий
вмер товариш Ленін.
Хлопець не очима це —
серцем видів зрячим,
Бо в житті ні разу
снігу він не бачив.
І ялиці зріти
хлопцю не припало,

Та він знав, що люди
при труні співали,
Й по-яванськи вторив,
що у світі всюди
З «Інтернаціоналом»
трудящі прав здобудуть.
Ленін був всю ніч з ним
в передбур'ї битви,
По-яванськи Леніна
він всю ніч розпитував.
І коли товариш
Ленін на світанні
Вийшов, давши відповідь
на усі питання,
Звівся у кайданах
він, вождем натхненний,
Кров'ю написавши
на бамбуці: «Ленін».
Це було під небом,
пальмами підпертим,
У тюрмі на Яві
в ніч перед безсмертям.
Я кажу — безсмертям,
бо безсмертя сяє
Не лише в тих літерах,
що весь світ їх знає,
Що, в граніт вкарбованим,
їм світити вічно
При стіні Кремлівській
полуменем кличним,
А й в оцих, що кров'ю
праведно зоріють
На стіні бамбуковій, —
хоч їх завтра змиють.

СИН

Був він немолодий, та бравий:
Йшов під кулі, в атаку першим.
Будував мости, переправи,
Ні на крок од своїх саперів;
І поліг під самим Берліном,
На останньому полі міннім,
Із коханою не прощався,
Не дізнавсь, що народить сина.

І зосталась жона в Тамбові,
І зосталась в полку сапернім
Та, що стала його любов'ю
В чорнім літі у сорок першим;

Що не думала в грізну пору,
Чи не кине її коханий.
Та війну всю пройшла з ним поруч,
Не боялась ні смерті, ні рани...

Вигод будь-яких не бажала,
Не просила собі нічого
Та від куль його закривала,
Як несла із вогню тяжкого.
По ночах його доглядала...
Про дарунки і не гадала.
Не благала, щоб кинув діти
І щоб їй писав заповіти.

І не дуже була й красива,
Тонкостанна не дуже наче.
Тільки, видно, не в цьому сила, —
Він у сукнях її й не бачив —

Все в чоботях та в гімнастерці,
Завжди з сумкою санітарки,
На дорогах, де плач у серці,
Де від куль і снарядів жарко.

В чім жіночу красу побачив?
Може, в тім, що відважна, сміла?
Може, в тім, що людей жаліла?
Може, в тім, що кохати вміла?

А що дуже його кохала,
Що життя йому віддавала —
Це вже точно, по всьому знати...
Хоч признався він, що жонатий.

Жінці пенсія йде спокійненько
За полковника, за покійника;
Старший син заробляє сам уже,
Навіть донька вже рік як замужем...

Десь живе іще й та, з дитиною,
Що на фронті була дружиною.
Гірко їй від життя важкого,
Тільки їй не належить нічого.

Тільки їй та її хлоп'яті,
Що навчилось уже читати,
І костюмчик, й взуття без латок —
На її, медсестри, зарплату.

Хлопчик часом про батька чує,
Що був добрий і наймужніший.
Та на зшитках (мати купує)
Хлопчик прізвище матері пише.

Має він і сестру і брата, —
В них нічого не буде брати.
До гостинців йому байдуже.
Тільки матері хай не паплюжать.

Хоч, припустимо, й винувата,
Що на фронті кохала тата.
Та навіщо ханжі ще й нині
Прямо в душу плюють дитині?

Перестаньте чіпачь хлопчину!
Має право він добре знати,
Що на фронті батько загинув
І поранена двічі мати.

Є в хлопчини лопатка, й коники,
Й фото — одерська переправа,
Де із батьком його, з полковником,
Мати поруч, бо має право.

Досі вірна і неодружена,
А неслава та — незаслужена.
І несе вона мовчки муку.
Поцілуй їй, як стрінеш, руку!

Із циклу
«В'ЄТНАМ, ЗИМА СІМДЕСЯТОГО...»

1. Матері Бориса Горбатова

Навіть не повірилося в щастя:
Моряки одеські, ну й хлоп'ята,
На хайфонському причалі мастять
Славний теплохід «Борис Горбатов».

Я давно з Борисом не стрічався.
Кажуть, що здоров, живе і дише.
Ходить швидко. Жаль, я не спитався,
Чом товаришам своїм не пише.

В нього добра є, скажу, робота,
Завше він любив таку роками.
Лиш на іншу службу він — з піхоти —
Перебрався: дружить з моряками.

Мамо, син ваш ходить десь у морі,
Ви живі, а він не знає, мабуть,
Мамо, сядьте, напишіть ви Борі,
Хай в одвіт хоча б вам просигналить.

А коли вас не почує більше
Він, бува, з короткого привалу,
Капітан за нього вам напише,
Так воно і на війні бувало...

2. Спеціалісти

Спать в сітці від москітів неможливо,
Весь грудень ллють дощі, немов з біди.
Сніжку б сюди! Але такого дива
Ніхто вже не надішле нам сюди...

Москвички, ростовчанки, ленінградки,
Легкою буде хай моя рука,
Нехай листи — що все, мовляв, в порядку—
Під Новий прийдуть рік — хоч путь важка!

На всю свою радянську чисту совість
Вони працюють вдалині від вас,
Та поки що нам ні роман, ні повість
Про них створити не дозволив час.

Вони жінок в'єтнамських не бомбують,
Не згадують Христа, не коять зла.
Вони не убивають. А рятують,
І їхня совість — так, чистіш від скла.

Іх труд — народу, що стражда жорстоко,
Мета його — така для них близька.
Везу листи їх перед Новим роком,
Легкою буде хай моя рука...

**3. Товаришеві То Хиу,
який переклав «Жди мене»**

Я знаю, вірші тут мої живуть,
Відтворені, з в'єтнамським серцем в згоді,
І житимуть, покіль дружини ждуть
Тих, хто в поході.

Чверть віку тут гармати б'ють та б'ють!
І вдови на могили ходять,
Ждучи живих, мої пісні живуть
В перекладі, з в'єтнамським серцем в згоді.

Скоріше б рік настав з найкращих літ,
Що все несе омріяній свободі,
Щоб вірші, як і люди, свій похід
Закінчили, з в'єтнамським серцем в згоді.

Нехай в той день, коли уже не ждуть
З війни людей і — тиша скрізь в природі,
Зітхнувши, вірші хай мої помруть
В перекладі, з в'єтнамським серцем в згоді.

ΠΟΕΜΑ

П'ЯТЬ СТОРІНОК

В лєнінградськїм готелї,
в якому пишу при столї я,
За стьмянілою шафою,
де лиш суха темнота,
Я випадком помітив:
там пачка паперів біліє —
То були сторінки
позабутого кимось листа.

Без конверта й адреси.
Із тих, що кінчати несила,
Що на пошту нести
вже безглуздо — таке-то бува...
Я в читання поринув.
І дев'ять, і десять пробило.
Я не просто читав —
я прожив нелегкі ті слова.

Як звичайно — вітанням
і датою лист починався;
Видко, той, хто писав,
підсвідомо затягував лист:
За книжчину якусь
перед кимось усе вибачався...
Ті рядки я пробіг
і заглибився в істинний зміст.

Перша сторінка

Ще година — і я
вдбуваю експресом полярним.
Ми розсталися так,
що й писати не страшно — авжеж!
Я відправлю листа,
хоч добра сподіватись намарне:
Ти його переглянеш
і потім спокійно порвеш.

Що ж бо сталося, чому
ми чужіли щодень, безупинно?
Де не так ми ступили,
де, врешті, не в ногу пішли?
Що за місце трикляте,
яка лиховісна година
Так завадили нам,
що зійтися ми вже не змогли?

Повернутися б нам,
попередити нинішні хмари.
Та куди повертатись?
І хто ті причини знайде? —
Наша книга життя
не фіксує серйозної чвари:
Як її не гортай —
не вчитаєш про чвари ніде...

Хоч листи мої взяти —
завжди їх боявся до смерті.
Як же їх не спалити?
Їх тяжко тримати в руках...

Як ти їх не читай,
за який не берися тепер ти,—
Тільки горе нове
ти узриш на старих сторінках.

Нещодавно ти їх
узялась-таки перечитати;
В них я широко писав,
що без тебе мені не прожить;
В перших пухлих листах,
що нелегко в конверти убгати,
Я до тебе по шпалах
ладен був побігти щомить.

Все описував я —
і думки, й почуття найсвятіші.
Вже по третім від'їзді
(себе я на думці ловлю)
В тих листах — все навикліше,
все голосніше й частіше
Те кричу, що колись
шепотів несміливо: «Люблю».

Трохи згодом листи
стали іншими, скажем відверто;
Моя люба дружино,
щоденно читала їх ти:
Без помарок вони,
без благань, без сльози на конверті,
В міру стислі, й буденні,
і ніжні — теж в міру — листи.

Там не все ще гладенько;
на світло в них видно розводи:
Там ще гумка гуляла;
небавом — і їй відійти...

А за ними — послання
останнього, третього року:
Їх ти можеш не рвати,
бо це вже — розумні листи.

Як тверезо помислити —
що тут, здається, страшного?
У щоденних листах —
повна злагода, як не ряди.
Я вбачаю в тобі
помічницю й порадницю строгу,
Я цілую тебе,
ти мені дорога назавжди.

Це тому, що я вірю,
що знаю тебе й поважаю,
Це тому, що ти чуйна,
що друг ти мені і рідня...
Одного лиш нема:
між рядків я і сам не вчитаю,
Що потрібна мені ти,
як чисте повітря щодня.

Наше спільне життя
ти в листах пережити схотіла.
Ти листи прочитала —
і сумнів тяжкий заволав:
Хіба ж можна було
віддавать йому душу і тіло,
Щоб на п'ятому році
такі він листи надсилав?

Ти змовчала тоді.
Лиш, слізьми захлинаючись з горя,
На дивані, зіщулившись,
наче дитя, прилягла

І ридала нечутно,
і, вчувши мене в коридорі,
Ті листи нашвидку
заховала в шухляду стола.

Знов читати листи?..
Таж страшнішого душі не знають,
Ніж пора, коли в дружність
обернеться ніжності щем.
Там начало кінця,
де в пожовклі листи поринають,
Де реліквії ми —
щоб кохання згадати — берем.

Друга сторінка

Я люблю тебе всю,
твої губи і руки — окремо.
Нам звичайні дрібниці
і втішні, і милі були.
Ми дружити уміли:
ночами на будь-які теми —
Не лише про інтимне —
сердечні розмови вели.

О, ця дружба — не та,
за яку суперечки ховають.
Це — найвища любов,
спрага вірності і доброти.
О, ця дружба — коли
і про руки, й уста забувають,
Щоб про найзаповітніше
мову до ранку вести.

Рік тому нас послали
в поїздки на Північ країни:
Фіксували ми фрески
у сивих містечках, церквах.
Шепотіла в лугах
і дурманила нас конюшина,
І сухі порохи
кучерявились в наших слідах.

Ми обое в дорозі
були надзвичайно щасливі.
Ти, заморена містом,
уперше відкрила поля,
І луги, і покоси,
і рік повноводих розливи,
Вперше вчула, як пахне
зволожена чорна земля.

Ти була подивована
неба зористою грою.
Жовті сосни стояли
пообіч доріг, мов стіна...
Чом раніше на Північ
не їздив я разом з тобою,
Чом на землю ти звикла
дивитися тільки з вікна?

Сталось так: ти, котра
простягала збадьорено руку,
Рятувала в біді,
не шкодуючи сил і тепла,
Ти, котрій я корився,
утверджень моїх запорука,
Ти, котра в нашій спілці
навічно сильніша була,

Тут, на вільних просторах,
ти раптом немов розгубилась,
Дивувалась травинці,
і квітці, і кущику теж.
Ти співала, сміялася;
вперше ти так веселилась...
Я чекав: як дитя,
ти підскоком по травах підеш...

Я пригадую вечір
і через ріку переправу.
Човен вутло хитався.
І впливла церква з імлі.
Ми дістались до неї:
на фресках — боги величаві.
Ми, іще не обсохлі,
про Грека сперечки вели.

Ми з веселим тріумфом
по фарбах віки визначали,
Пізнавали святих
під зірчастими згинами бань,
І високих склепінь
ми зухвало руками сягали,
Потім сходили вниз
по скрипучих щаблях риштувань.

Ти найкращим супутником
стати мені побажала:
За компанію ти
навіть пиво гірке пила,
Навіть м'ясо тверде,
сміючись, на привалах жувала,
В лісі спати могла,
хоч до зручностей звикла була.

Пам'ятаю шосе
і квапливу грозу над лісками.
Я спитав: «Відпочинеш?»,
а ти лиш здвигнула плечем,
Потім — застукотіла
так лунко в асфальт каблуками:
Е, дрібниці, мовляв,
відпочинок від нас не втече!

Що ж, попутнице вірна,
ти знала: в дорозі — сутужно.
І жувати — що трапиться,
й постіль, буває, — з трави.
Тільки жаль, що в поїзді
жили ми підкреслено дружно,
Всі незлагоди наші
відклавши тоді до Москви.

Це вдалося нам. Тільки
від того якраз-бо і страшно,
Що сперечки й незгоди
відкласти ми вперше змогли.
Там начало кінця,
де, гамуючи біль учорашній,
Ми в бажанні спокою
по-дружньому день провели.

Третя сторінка

Пам'ятаю, колись
між людей ми бувати не вміли,
Нам обом заважали
їх очі, розмов переплин.

На веселій вечірці,
де галасували і їли,
Ми витримували
щонайбільше п'ятнадцять хвилин.

Ми навмисно на лекціях
Нарізно мали сідати.
Врешті, хто б там і як там
і що б там не став нам читать,
Він не міг нам завадити
поглядом погляд прохати
Й, випадково не стрівши,
в смертельній образі мовчать.

Я пригадую збори.
Чекаю тебе нетерпляче:
То при дверях стою,
то словечка ловлю крізь вікно.
Це ж про що ти говориш?..
Не в змістові справа, одначе:
Тільки б голос твій чути;
що ж говориш — мені все одно!

Про настирливі звички
ми навіть спочатку не знали;
Що ж доходило з книг —
те, либонь, не пізнати до дна.
І кохати взаємно —
тоді це для нас означало
Відкриватись для друга
завжди — щохвилини, щодня.

Відкривати було що.
Пірнали ми в душі глибокі.
Щоб дістатися серця
найdaleших, найглибших кутів,

Щоб усяку дрібницю
згадати хоча б ненароком,
Нам на перших порах
не стачало ні часу, ні слів.

Та потому стачило
і часу, і глузду так само,
Щоб тривоги твої
упровадити злегка в русло.
Справ по горло було.
Ми, бувало, не бачились днями,
Поринаючи враз
я в своє, ти в своє ремесло.

Ми звалили ділити
сьогоднішні й завтрашні справи,
Розмовляти сьогодні
про наші вчорашні діла.
Стало звичним для нас:
поглинаючи поспіхом страви,
За черговим сніданком
балакали ми спроквола.

Ми взаємною вдячністю
завжди бували багаті.
Все було — наче знахідка,
все ми несли дарувать.
Тільки — знахідки зникли,
дарунки тепер — лиш по датах,
Все — як треба, й немає
за що і «спасибі» сказать.

Купа звичок дрібних
наші будні повільно труїла.
Як я їв, як я пив —
наперед ти це знати могла;

Як я вилку підносив,
як брав, умиваючись, мило,
Як сідав я за стіл,
як підводився із-за стола.

Все удвох та удвох.
Вже і погляди в'януть у тузі.
Йй випадкових гостей
все тепліше приймаємо ми.
Через рік, через два
ми самі вже запрошуєм друзів,
І вони учащують,
і нам уже добре — з гістьми.

В суперечках про вічність
ми губимо час безпощадно.
Розстеливши газету,
на чай розставляєм чашки.
Та лишившись удвох,
ми ще сходимось в думці принадній:
«З ними добре було,
та удвох нам найкраще таки».

Нам найкраще удвох —
отже, що нам незгоди та сварки...
Отже, ладимо ми
у потоці і звичок, і справ.
Та настав-таки день:
як поштову листівку чи марку,
Наше спільне життя
день той сірий проштемпелював.

То неділя була.
Суперечки, балачки хапливі...
Ми, ображені, сіли в кутках:
я — в одному, в іншому — ти.

Ми зіткнулись тоді
з чимось сірим, великим, жахливим;
Тоді вперше здалось нам,
що поруч — полон пустоти.

Не хотілось розмов —
все з'ясовано, наговорились.
Спати — й рано, й стелити
оце ж би комусь довелось...
І тоді, наче змовившись,
на телефон подивились
І при ньому зійшлись:
у гостину покликать когось.

Ось і гості прийшли.
Ми найбільше, либонь, гомоніли,
Миттю все у кімнаті
поставили майже сторчма.
Ми за галас бездумний
від себе сховатись хотіли,
Та настирлива думка
вітала понад обома:

Що це вперше в гостях
ми полегшення разом шукали,
Що омріяне щастя
самі відпускаєм кудись.
Чим сумніше було,
тим міцніше гостей ми тримали.
Врешті, все ж відпустили
і знову віч-на-віч зійшлись...

Та потому не раз
нам так хороше вкупі бувало;
Працювали ми поряд,
вже долю свою не кляли,

А проте пам'ятав я —
    навряд, щоб і ти забувала —
Ту неділю, яку
    так безрадісно ми прожили.

Відчуваючи це,
    ми дивились очима сухими,
Розуміли, що вже
    не закреслити день той сумний.
Там початок кінця,
    де в бажанні лишитись глухими
Вперше ми своє горе
    сховали за галас чужий.

Четверта сторінка

Пам'ятаєш кімнату
    з холодною завжди стіною,
Із потертим диваном,
    зі скрипом розхитаних рам?
Ти все рідше і рідше
    туди приїжджала зі мною,
Хоч, траплялося, ти
    і до ранку лишалася там.

Ти її не любила
    за вічно неприбрані речі
І за те, що не світла
    і що не тримає тепла,
За нещільне вікно,
    тимчасовість холодної печі
І за те, що кімната
    й сама тимчасова була.

Я тоді ображався.
Покинув на тиждень роботу.
Килим я роздобув.
Замінив також вибите скло.
Цвяхи в стіни вбивав.
Чоловічу незграбну турботу
Спрямував я невміло
на затишок, світло, тепло.

Все даремно було.
Стало вітру та холоду менше.
Та лишився той самий
невижитий дух бівака.
Може, тісно? Але ж
нам така кімнатина — не вперше.
Для закоханих двох
хіба ж мало — кімнатка така?

Ми були — як щенята;
ми сліпо на все натикались,
То з кімнати, то з ліжка
вели ми незлагодям лік.
Закохатись нескладно —
ми просто, як всі, закохались.
Та непросто ж бо як
вікувать око в око весь вік.

Скільки в тій комірчині
ми заліків разом зубрили.
Там довкіл керосинки
ми грілись непевним теплом.
Скільки в долю мою
ти вкладала терпіння і сили.
Скільки креслень моїх
підправляла за спільним столом.

Я недавно там був.

Там при наших від'їзді нагальнім
Різні речі забуто:

халатик твій синій висить.

Два кривих костилі

ще стирчать у стіні капітальній,

І запилена рама

звисає із них навкоси.

Так, ще пам'ять жива —

нам і згадувать навіть зарано,

Як сутужно було,

як затишного праглось житла;

В день народження ти

в старовинну потріскану раму

Вклала знімки свої

і на пам'ять мені піднесла.

Двадцять знімків твоїх

всі я здавна до рисочки знаю:

Ось два роки — гольцем,

ось ти з бантом — смішливе дівча,

Ось — уважна школярка,

а тут, біля правого краю,

Ти у віці, в яким

я уперше тебе пострічав.

Як забути я міг

твої знімки у нашій кімнаті?

Ось вони тут по-давньому —

так, наче ти не пішла.

Там начало кінця,

де на фото старім, жовтуватім

Віднаходять тепло,

а в собі не знаходять тепла.

П'ята сторінка

Розлучилися ми —
то й сидів би, здавалося, мовчки,
Зрозумів би тверезо,
що це ж бо життя ще не край.
Так чому ж я пишу,
в цім листі не тамуючи жовчі,
Наче я не забудь,
наче скрикну ось-ось: зачекай!

Зачекай, не іди!
Та хіба ж я заклятий журбою
Знову все пережить!
Всоте мучити серце: «Чому?»
Приїжджай-но — до ранку
пожуримось разом з тобою.
Як журитись, то вкупі,
бо прикро усе ж одному.

О закохані, будьте
готові сприйняти удари,
Після довгого щастя
лишитися на самоті.
Всі романи звичайно
весіллям кінчають недарма,
Бо не знають, чи доля
всміхнеться герою в житті.

Чом так сумно мені?
Чи ж попереду днів небагато?
Чи ж птахи не співають,
не пружаться стебла трави?

Чи ж, узявшись негайно
за вічні діла непочаті,
Не забуду я все,
закасавши тугіш рукави?

Ти такої ж натури,
ти плакати також не будеш,
Лиш будильник старий
примудришся заводить ривком.
Ти поринеш в роботу...
Поклавши забути — забудеш,
А забувши — відріжеш,
відріжеш — забудеш цілком.

До сьогодні мені
по зав'язку журби вистачало.
За останні роки
не мені похвалитися днем,
Коли чув, як-от зараз,
потужну снагу небувалу,
Коли дії жага
так пекла мене лютим вогнем.

То чого ж мені сумно?
Навіщо пишу без помарок
Про колишні події
і хмарних, і сонячних дат...
Лист настільки тяжкий, —
не придумано поштою марок,
Щоб його оплатить,
щоб отримав листа адресат.

Я його перегляну
й подумаю ще, погадаю:
Відправляти чи ні?
І, либонь, я таки не пошлю.

Я на цих сторінках
підозріло нестерпно страждаю
Для такого спокійного слова,
як «я не люблю».

Не люблю я хіба?
То чому ж тоді нині бажаю,
Щоб роїлися згадки
крізь ночі тяжкий каламут,
Наче я і забув,
і не скоро забуду до краю,
І поїхати хочу,
й не проти лишитися тут?

Телефон під рукою.
Наблизитись до апарата,
Додзвонитись до станції,
потім замовить Москву...
За хвилину — карбованець...
Зовсім мізерна оплата
За слова, без яких,
видається, я не проживу.

Тільки б чути твій голос!
А там ми відчуєм обоє,
Що не зраджена спільність,
у всьому — лиш наша вина.
Що нам треба негайно
відправитись на Бологое,
Щоб зустрітись-таки,
щоб усе прояснити сповна.

Лиш не думати довго.
До завтра не стане терпіння.
Все закінчиться тим,
що я дійсно тобі подзвоню...

Я в готелі лежу,
у кімнаті моїй — безгоміння.
Жду експреса на Північ,
настирливі гадки гоню.

В очі дивишся ти:
може, знаю я спосіб незнаний,
Щоби вічно кохати,
зв'язавши обірвану нить, —
Може, взяти за комір
кохання — й затримати з нами?
Е, чого забажала!
Якби ж то я знав, як чинить!

Чи б поїхав тоді я? —
Тримав би тебе я настійно.
Чи ж розсталися б ми? —
Нам би жити у radoщах стріч.
Ех, якби ж то я знав! —
Я не знаю рецептів надійних,
За якими любов
пильнувати можливо, як річ.

Ні, мій друже ласкавий,
дзвонити не хочу й не буду.
Ми до згоди прийшли —
й зовсім легко, здавалося нам.
Тож не плачмо тепер.
Скоро — поїзд за мною прибуде.
Ти далеко — тим легше
намученим нашим серцям.

Так, сутужно мені
в метушливості цій самотній.
Лиш уміння трудитись
боронить мене від біди.

У роботі постійній
знаходжу розраду і спокій;
Так плавців тренування
трима на поверхні води.
Що ж так сумно мені...

Тут кінчалась сторінка остання.
Я собі уявив,
як він речі збира спроквола.
Як ховає квиток,
як закурює він у мовчанні,
Вже готовий на поїзд,
що зветься «Полярна стріла».

Залишивши листа,
я поквапився сходами круто,
Я старого портъе
обережно за руку піймав:
— А скажіте, будь ласка,
яким залізничним маршрутом
Вибув той, хто мій номер
останніми днями займав?

— Я не можу сказати;
дивуєшся людям, буває.
Із валізою він
надвечірком спустився сюди.
І коли я спитав,
чи далеко жилаць відбуває,
Він запнувся й сказав,
що не визначив точно, куди.

З М І С Т

Ліричний щоденник воїна. *Петро Осадчук* . 5

В і р ш і

«Жди мене, і я вернусь». Переклав <i>Д. Павличко</i>	19
Генерал. Переклав <i>Б. Олійник</i>	21
Вигнанець. Переклав <i>В. Коломієць</i>	24
Старий. Переклав <i>Ю. Петренко</i>	27
Поручик. Переклав <i>О. Орач</i>	30
«Усе життя він малював війну» Переклав <i>А. Таран</i>	33
Лялька. Переклав <i>О. Орач</i>	34
Цвіркун. Переклав <i>Н. Тихий</i>	35
«Згадаймо, Альошо, дороги Смоленщини». Переклав <i>Д. Павличко</i>	38
Батьківщина. Переклав <i>П. Перебийніс</i>	40
«Я дуже сумую». Переклав <i>О. Орач</i>	41
«Майор привіз хлопчину на лафеті...» Переклав <i>Д. Павличко</i>	43
Хазяйка дому. Переклав <i>П. Перебийніс</i>	45
Атака. Переклав <i>Д. Павличко</i>	49
«Раптом бог нас найвищою владою». Переклав <i>О. Орач</i>	51
«Казала ти мені «люблю». Переклав <i>О. Орач</i>	53
«Може, це на щастя вам». Переклав <i>Д. Павличко</i>	55
«Я не певен, ніч одну чи десять». Переклав <i>П. Осадчук</i>	57

«В домотканім, обшальованім містечку». Переклав <i>Ю. Петренко</i>	59
«Дві дівчинки в пам'яті...» Переклав <i>Ю. Петренко</i>	61
«Дружиною б назвать тебе жадав». Переклав <i>В. Коломієць</i>	62
«Як родилася вродлива». Переклав <i>О. Орач</i>	64
Любов. Переклав <i>В. Коломієць</i>	66
Три брати. Переклав <i>М. Карпенко</i>	68
Дощі. Переклав <i>А. Глушак</i>	70
«За тебе я пив під Одесою в шанці». Пере- клав <i>В. Забаштанський</i>	77
«Зійшла над чорним носом субмарини». Переклав <i>О. Орач</i>	79
«Гортаю дні й не бачу більше». Переклав <i>П. Засенко</i>	80
Дружини. Переклав <i>С. Литвин</i>	82
Відкритий лист. Переклав <i>П. Засенко</i>	84
«Як тобі дорогий твій дім». Переклав <i>С. Зінчук</i>	89
Безіменне поле. Переклав <i>В. Базилевський</i>	93
Піхотинець. Переклав <i>Ф. Ісаєв</i>	97
Каретний провулок. Переклав <i>В. Забаштан- ський</i>	98
Смерть друга. Переклав <i>О. Орач</i>	100
Чужа душа. Переклав <i>В. Забаштанський</i>	102
Тарас Бульба. Переклав <i>О. Новицький</i>	104
«Коли доводилось повзти». Переклав <i>Д. Пав- личко</i>	105
«Був друг у мене, побратим». Переклав <i>Д. Павличко</i>	107
Синам. Переклав <i>В. Коломієць</i>	110

Фляга. Переклав <i>В. Базилевський</i>	111
Далекому другові. Переклав <i>В. Базилевський</i>	113
Летаргія. Переклав <i>Ю. Петренко</i>	115
Дім у Вязьмі. Переклав <i>П. Перебийніс</i>	117
«Знов сумую останні три дні». Переклала <i>Н. Кащук</i>	120
«В чужому місті, на землі чужій». Переклав <i>В. Бровченко</i>	121
«Не забуваємо ніколи». Переклав <i>В. Бров-</i> <i>ченко</i>	122
Другові. Переклав <i>М. Карпенко</i>	123
Музика. Переклав <i>В. Бровченко</i>	124
«Ми з племені, що як надумало». Переклала <i>Н. Кащук</i>	126
Німець. Переклав <i>А. Бортняк</i>	128
Червоне та біле. Переклав <i>А. Бортняк</i>	130
«Я в емігрантський дім попав». Переклав <i>В. Кочевський</i>	133
«Скляна тисячовеста товщина». Переклав <i>В. Кочевський</i>	138
«Люльку палю край столу». Переклав <i>Б. Сте-</i> <i>панюк</i>	139
«Я поховав любов і сам себе прирік». Переклав <i>В. Кочевський</i>	141
Зустріч на чужині. Переклав <i>П. Засенко</i>	142
«Зима сорок першого року». Переклав <i>М. Карпенко</i>	146
Дім друзів. Переклав <i>А. Глушак</i>	148
Три вірші. Переклад <i>А. Глушак</i>	150
Наш політрук. Переклав <i>П. Осадчук</i>	153
Ніч перед безсмертям. Переклав <i>Н. Тихий</i>	157
Син. Переклав <i>С. Литвин</i>	159

Із циклу «В'єтнам, зима сімдесятого...»	
Переклав <i>О. Новицький</i>	162
1. Матері Бориса Горбатова	162
2. Спеціалісти	163
3. Товаришеві То Хиу, який переклав «Жди мене»	164

П о е м а

П'ять сторінок. Переклав <i>В. Бойченко</i>	167
---	-----

Серия: Библиотека «Братство»

Константин (Кирилл) Михайлович Симонов

ЖДИ МЕНЯ. Стихотворения. Поэма

Составитель Петр Ильич Осадчук

Перевод с русского

Издательство «Радянський письменник»

(На украинском языке)

Інформ. бланк № 823.

Редактор Л. А. Володіна. Художник М. М. Усов. Художній редактор М. П. Вуек. Технічний редактор О. К. Бищенко. Коректор Г. П. Лукова. Здано на виробництво 27.11.79. Підписано до друку 07.03.80. Формат 70×90¹/₃₂. Папір для глибокого друку. Банниковська гарнітура. Високий друк. 7,02 ум.-друк. арк., 6,11 обл.-вид. арк. Тираж 28 000 пр. Зам. 9-3067. Ціна 65 к. «Радянський письменник», Київ, бульвар Лесі Українки, 20. Одеська книжкова фабрика РВО «Поліграфкнига», 270008, Одеса-8, вул. Дзержинського, 24.

Симонов К. М.

С37 Жди мене: Вірші. Поема. — Перекладено з російської /Упорядкування і вступ. стаття П. І. Осадчука/. — К.: Рад. письменник, 1980. — 190 с., іл. (б-ка «Братерство»).

До збірки увійшли кращі твори з поетичного доробку відомого російського письменника, Героя Соціалістичної Праці, лауреата Ленінської премії Костянтина Симонова, написані ним в різні роки. Знов і знов оживають зі сторінок дії, помисли і почуття ровесників, чия молодість пройшла в дні тяжких випробувань Великої Вітчизняної війни.

С $\frac{70402-052}{M223(04)-80}$ 64.80. 4702010200

P2